

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2021

Volkan KARAGÖZLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı
Bektaş Veli Üniversitesi / Türkiye
volkankaragozlu@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7796-122X>

Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'ndeki Âlim Biyografilerinin Anlatım Özellikleri

*Biography in Classical Turkish Prose: Narrative
Characteristics of the Biographies of Scholars in
Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi's Süleyman-name*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 06.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 09.08.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2021

Atıf/Citation

KARAGÖZLÜ, V. (2021). Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'ndeki Âlim Biyografilerinin Anlatım Özellikleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 922-950. <https://doi.org/10.34083/akaded.963278>

KARAGÖZLÜ, V. (2021). Biography in Classical Turkish Prose: Narrative Characteristics of the Biographies of Scholars in Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi's Süleyman-name. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (2), 922-950. <https://doi.org/10.34083/akaded.963278>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin yazdığı Süleymân-nâme sadece tarih eseri olarak değerlendirilemeyecek özelliklere sahiptir. Kaynakların anlatımının hoş olduğu, süslü bir anlatıma sahip olduğu gibi değerlendirmelerle ele aldığı eser, Kanûnî Sultan Süleymân'ın tahta çıkışından ölümüne kadar olan olayları anlatır. Bunun yanında Kanûnî devri vezirler ve ulemânın hayatlarından da bahsedilen 17. yy.da yazılmış tek Süleymân-nâmedir. Çalışmada eserin son bölümü olan ulemâ biyografileri, anlatım özellikleri ve biyografilerin bilgiyi sunma biçimi bakımından incelenmiştir. Biyografilerde Osmanlı âlimlerinin hayatları kısa, orta uzun yazılarla anlatılmıştır. Bilginin sunulma biçimleri ve anlatım biçimleri olarak iki ana başlıkta incelenen biyografilerin birbirlerinden farklı olup olmadığı sorgulanmıştır. Böylelikle eserin tamamının bir bütün olarak aynı anlatım biçimi ile yazılıp yazılmadığına karar verilecektir. Bu eser bağlamında, eser içinde veya bölümlerinde farklı anlatım biçimleri varsa eserin tamamının belirli, tek bir üslup ile yazıldığını ifade etmenin doğru olup olmadığı ile ilgili görüşler sunulacaktır. Bu görüşler ışığında klasik Türk edebiyatı mensur eserleri için sade, orta, süslü tabirlerinin kullanımı sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleymân-nâme, Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, Azîzî, biyografi, üslup, nesir

Abstract

Süleymân-nâme written by Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, has features that cannot be evaluated only as a historical work. The work, which is handled with evaluations as well as having a pleasant narration and an ornate narrative, tells the events from the enthronement of Kanuni Sultan Süleyman until his death. In addition, it is the only Süleyman-name written in the 17th century, which also mentions the lives of viziers and scholars of the Kanuni period. In the study, the biographies of the scholars, which are the last part of the work, were examined in terms of their narrative features and the way the biographies presented the information. In the biographies, the lives of Ottoman scholars are described in short and medium length texts. It was questioned whether the biographies, which were examined under two main headings as the forms of presentation of information and the forms of expression, differ from each other. Thus, it will be decided whether the whole work is written as a whole with the same narrative style. In the context of this work, opinions will be presented about whether it is correct to state that the whole work was written in a certain, single style, if there are different forms of expression in the work and its parts. In the light of these views, the use of plain, medium, ornate terms for prose works of classical Turkish literature will be questioned.

Keywords: Süleymân-nâme, Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, Azîzî, biography, style, prose

Giriş

Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi (d.1592-ö.1658) müderrislik, kazaskerlik, şeyhülislamlik görevleri yapmış, önemli ulemâ ailesi Karaçelebi-zâdelere mensup, Osmanlı siyasi tarihinde yer aldığı olaylar ve edebî eserleri ile tanınmış önemli devlet adamıdır.¹ Fıkıh, siyer, tefsir alanında pek çok eseri olan, Azîzî mahlasıyla bir divançesi (Erdoğan, 2020) bulunan devlet adamının Osmanlı tarihini ele alan Ravzatü'l-ebrâr (Özgül, 2010), Zeyl-i Ravzatü'l-ebrâr (Kaya, 2003), Zafer-nâme (Yıldırım, 2005) gibi eserleri de vardır. Tarih alanındaki eserlerinden biri de Süleymân-nâme'dir. Süleymân-nâme Kanûnî'nin tahta çıkışından ölümüne kadar olan olayları ele alan, Hoca Saadetin Efendi'nin (ö.1599) Tâcü't-tevârih'ine yapılan bir zeyldir. Ayrıca eserin son bölümü Kanûnî devrinde yaşamış ulemâyâ ayrılmıştır.

Süleymân-nâme² Kanûnî'nin (d.1494-ö.1566) ölümünden sonra yazılmış önemli bir eserdir. 17. yy.da yazılan tek Süleymân-nâme olması bu önemi bir kat daha artırmaktadır. Dili estetik nesir³ özelliklerini gösteren tetabu-i izâfâtlarla uzun cümlelerle oluşturulmuş bir Osmanlı tarihidir. Eserde sadece tarihi olaylar anlatılmaz, devrin sosyal, ahlakî ve iktisadî eğilimlerini görmek de mümkündür. Bunun yanında devrin dil ve edebiyat anlayışı ile ilgili bilgiler de eserden çıkarılabilir. Süleymân-nâme'de ele alınan konular, secili, Farsça tamlamalı, uzun başlıklar halinde birbirinden ayrılmıştır. Toplam 25 başlık halinde oluşturulan eserin son bölümü Kanûnî döneminde yaşamış bazı ulemânın hayatına ayrılmıştır. Eser estetik nesir ile yazılmasına rağmen bölümler içinde ve bölümler arasında farklı anlatım özellikleri kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada eserin son bölümünün anlatım özellikleri incelenecektir.⁴

Biyografilerin Anlatım Özellikleri

I. Bilgilerin Sunuluş Biçimi

Süleymân-nâme'nin biyografi kısmının anlatım özellikleri incelenirken eseri iki ana çerçeve üzerinde ele almanın uygun olduğu düşünüldü. Bunlardan ilki biyografide ele alınan kişilerin yazıya aktarılırken nasıl sunulduğu ile ilgiliydi. Burada diğer

¹ Karaçelebi-zâde'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Kaya, N. (2001). Karaçelebizade Abdülazîz Efendi. *TDVİA 24*, s.381-383., Kaya, N. (2003). Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli tahlil, metin. TTK Yayınevi., Babinger F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*. Çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları., Babinger F. (1978). Abdülazîz Efendi. *İA I*, s. 64-65., Ahmet Refik (2013). *Alimler ve sanatkarlar*. Der. M. Necip Yılmaz, Büyüyen Ay., Bursalı Mehmet Tahir. (1333). *Osmanlı müellifleri III*, Matbaa-i Âmire, s. 121., Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî I*. Akt: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 99., İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman (2001). *Tuhtê-i Nâilî II. Haz: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları*, s. 673.

² Eser tarafımızdan yayıma hazırlanmaktadır.

³ Kâtip Çelebi, Süleymân-nâme'nin hoş bir kompozisyonu olduğunu söyler (Keşfü'z-zünûn, 2007, 267). Babinger ise "... Bunda süslü ve tumturaklı bir üslupla Kanûnî Süleymân'ın hayat ve hükümetini anlatır (s. 226). Yazarların söylediği 'hoş kompozisyon ve süslü, tumturaklı üslup karşılığında, klasik Türk nesrinden diğer kullanımlara göre son yıllarda yaygınlaşan "estetik nesir" tabiri kullanıldı.

⁴ Süleymân-nâme'nin anlatım özellikleri başka bir yazının çalışma konusu olarak planlanmıştır.

biyografik eserlerde de görülebilecek ortak niteliklerin - biyografi başlığı, doğum yeri, baba adı, ölüm yeri, ölüm tarihi, aldığı görevler, hocaların isimleri -yanında; anekdotlar, kişinin karakter özellikleri, ölüm nedeni, emeklilik nedeni gibi özelliklere de rastlanmıştır. Bilgilerin veriliş biçimine göre, bilgilerin aktarılış sırası esas alındığı için, bu bölümde sunuş özelliklerinin somut olarak görünmesi nedeniyle yazıda dış yapı özellikleri başlığı altında değerlendirildi. İkinci bölüm ise okurken doğrudan karşılaşılmayan, sanatçının sanat yeteneğine göre dili kullanma biçimine ve yaratıcılığına bağlı olan anlatım biçimi özelliği ile ilgilidir.

Süleymân-nâme'deki biyografiler uzunluklarına göre kısa, orta ve uzun biyografiler olmak üzere üç kısma ayrılır. Bu biyografilerin birbirinden ayrılan ve birbiriyle benzeşen yönleri vardır. Özellikle uzun biyografilerde diğer biyografilerde olmayan üslup araçlarının (stylistic device) kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bölümde yazıların başlığından itibaren tespit edilen ortak ve farklı özellikler gösterilip kişilerin hayat hikayelerinin nasıl sunulduğu anlatılacaktır.

1.1 Başlık

Süleymân-nâme'nin âlimlerin biyografilerini anlatan bölümü: “Bu maḳâle feyz-i çeşme-i efdâl-i âl-i ‘Oşmânî ile dirâht-ı bahtları nevbâve-baḫş-ı teyessür-i emânî olup hengâm-ı salṭanat-ı Süleymân Hânî’de nâyil-i râtibe-i rahmet-i rahmânî olan ‘ulemâ’-i fezâyil-intimâdan ba‘zıları beyânındadır (Karaçelebi-zâde, 1248, s. 200)⁵.” başlığı ile verilmiştir. Eserde kısa, orta ve uzun biyografiler birbirinden ara başlıklarla ayrılmıştır. Başlıkların özellikleri şu biçimdedir:

1) Başlıklarda giriş olarak kişinin isminden önce Arapça veya Farsça tamlama kullanılır:

“ve minhum el-‘allâmetü’l-‘ali’ş-şân ve’l-fehâmetü’l-celiyyi’l-bürhân mevlânâ Sa‘du’llâh bin ‘îsâ bin Emîr Hân (s. 206)”

2) Giriş kısmı anlam bakımından çoğunlukla kalıplaşmış biçiminde sunulup kişinin bilgi seviyesinin, görgüsünün benzerlerinden daha iyi olduğu, şerefli kişilerin övücü, erdemli kişi olduğu gibi saygıdeğer sözlerin kullanılması ile oluşturulmuştur:

“ve minhum faḫr-ı erbâbü’t-tedkîk ve’l-ifâde mevlâna... (s. 207), ve minhum el-‘âlimü’l-kâmil el-mevlâ Ḥasan Çelebi... (s. 222), ve minhum zeyn-i erbâbü’l-‘ulûm el-mevlâ şeyḫ...” (s. 230)

3) Başlıkların isminden önceki bölümünün bir kısmı secilerle oluşturulmuştur:

“ve minhum el-‘âlimü’l-**emced** ve’l-bâri‘ü’l-**evḫad** el-mevlâ ... (s. 223), ve minhum el-maḫdûmü’l-**edîb** ve’l-fâzîlü’l-**lebîb** Mevlânâ ... (s. 220), ve minhum el-mevlâ el-**fâzîl** ve’t-tahrîrü’l-**kâmil mevlânâ** ve **seyyidenâ** Muḫyi’d-dîn ...” (s. 213)

⁵ Bu yazı Osmanoğullarının çok faziletli kaynağının bereketi ile talih ağaçları, yardımın kolaylığının meyvesini verip Süleyman Han’ın padişahlığı zamanında Allah’ın esirgeme geçimine erişen, erdem sahibi âlimler hakkındadır.

4) Bazı başlıklarda, özellikle önemli kişilerin biyografilerinde, kişinin künyesi verilirken babası ve dedesinin ismi de söylenmiştir. Bu tür biyografiler uzun olup genellikle Osmanlı yönetiminde önemli görevler yapan kişilerin çocuklarında görülür:

“ve minhum zeyn-i a‘yānū’l-‘izz ve’s-sā‘āde el-mevlā Mehemmed bin Pîr Mehemmed... (s. 213), ve minhum el-‘ālimū’l-emced el-mevlā Maḥmūd bin Mehemmed bin Kāḍî-zāde er-Rūmî (s. 211)”

5) Başlıklarda kişilerin meşhur olduğu isimleri, lakapları da söylenmiştir:

“ve minhum faḥr-ı erbābü’l-fāzil ve’l-yaḳîn el-mevlā el-‘ālim Rūkne’d-dîn eṣ-ṣehîr Buzurg-zāde (s. 210), ve minhum el-mevlā el-fāzil ve’t-taḥrîrū’l-kāmil mevlānā ve seyyidenā Muḥyi’d-dîn Mehemmed bin el-mevlā Hüsāme’d-dîn eṣ-ṣehîr beyne’l-‘ulemā’îr-Rūm Bakāra Çelebi (s. 215), ve minhum zeyn-i erbāb-ı ifāde el-mevlā el-fāzil ‘İşāme’d-dîn Aḥmed bin el-mevlā Muşliḥe’d-dîn eṣ-ṣehîr bi-Taş Kōpri-zāde (s. 215).”

1.2 Bilgilerin Aktarılış Sırası

Süleymân-nâme’nin ulemâ biyografileri bölümünde, biyografinin uzunluğuna göre değişmekle birlikte, genellikle kişilerin doğum yeri, eğitim aldığı kişi/ler, mülâzım olması, sırasıyla görev yaptığı yerler, hacca gitmesi, emekli olması, ölümü, ölüm yeri, mezarının yeri gibi bilgiler verilir. Bunlara ek olarak orta ve uzun biyografilerde kişilerin eserleri, babasının veya dedesinin ismi ve ölüm tarihlerine de yer verildiği görülür. Bunlar hayatı anlatılan âlimlerin ortak özellikleridir. Bu anlatımlarda sıralamada kesinlik olmamakla birlikte genellikle doğum yeri, (varsa) babasının, dedesinin ismi, eğitim aldığı hocalar, (hocaların adları yoksa eğitim aldığı söylenir.) mülâzım olduğu, mülâzım olduğu kişinin ismi, sırasıyla görev yerleri, ölüm yeri ve tarihi, (bazı biyografilerde) mezarının yeri bu sıralama ile anlatılır. Bazı biyografilerde bu sıralamanın dışındaki bilgilere de rastlanır. Bunların takip edilebilecek herhangi bir düzeni yoktur. Bunlar da kişilerin karakter özellikleri, emekli olma sebepleri, kişilerle ilgili anekdotlar ve yazarın yorumlarından ibarettir.

1.2.1 Doğum yeri, eğitim aldığı kişiler, mülâzım⁶ olması:

46 âlimin biyografisine yer verilen eserde 6. biyografinin⁷ bilgileri aktarma biçimi şu şekildedir:

“Ol gevher-i tâbdârūn kâni ve ol dürr-i şāhvârūn ‘ummāni diyâr-ı **Kaşamonî**’dur. Temyîz-i kâsid ü seminden şoñra ḥ‘āceyegān-ı bendergāh-ı ma‘ārif u ‘ulūmdan taḥşîl-i dest-māye-i mantūḳ u mefhūm idüp ḥasbe’l-‘āde **Mevlānā Mehemmed Şamsunî**’den *bi-*

⁶ Medrese tahsilini bitirip “icazet” alanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Mülâzimlerin adları “Ruznamçe-i divan-ı hümayun”a kaydolunurdu. Yedi seneden ibaret olan mülâzımlık müddetini dolduranlar “rüus” imtihanına girerler, muvaffak olanlar “iptida-i hâriç rüusu” ile müderris tâyin edilirlerdi. İmtihanda muvaffak olamayanlar ve imtihanda muvaffak olanlardan isteyenler “kaza” mesleğine geçip “Kadı” olurlardı (Pakalın, 1983, s. 612).

⁷ Eserin aslında biyografilerde numara yoktur. Makalenin daha rahat takip edilebilmesi için biyografilere numaralar tarafımızdan verilmiştir.

*tarihi'l-âde*⁸ mülâzım olduklarından sonra İbrâhim Revâs ve Haceriyye-i Edrine ve Mahmûd Paşa ve Sultâniyye-i Burûsa ve Şahn **medreselerinde** ... (s. 206)⁹

7. biyografide ise bilgiler şu biçimde aktarılmıştır:

“Maskaflu’r-re’si vilâyet-i **Menteşe’dür**. Ol mihr-i sipihr-i fazl u efđâlûñ hilâl-i mâhiyyeti şümûs-ı me’âlî-i ‘ilm ü ‘irfândan istifâzâ-yı envâr-ı fezâyil itmek ile derece-i kemâle irişdükdün sonra beyne’l-mevâlî itmâm-ı merasim-i hareket idüp mevlânâ **Kara Bâli’dan mülâzım** olmuşlardır. Edrine’de Beglerbegi ve Burusa’da Veliye’-d-dîn-zâde ve yine Burusa’da Ferhâdiyye ve Çorlu’da Ahmed Paşa ve Mahmûd Paşa ve Üç Şerefeli ve Şahn **Medreselerinde** baş-ı simâf-ı ifâde idüp ... (s. 207)¹⁰”

Bazı biyografilerde doğum yeri veya mülâzım olduğu kişinin adı söylenmez: Nihâl-i vücûd-ı şeref-nümûdı zülâl-i terbiyet-i vâlid-i mâcidi ile bâla-keşide olup bâzâr-ı rûzgârda iktisâb-ı ser-mâye-i fazl u kemâl itdüklerinden sonra mevlânâ **Hafîb-zâde mülâzemetini** re’sü’l-mâl-i ‘izz ü ikbâl eyledi (s. 207-208)¹¹.

“Ol seyyid-i buzurgvâr-ı ‘âli-tebâruñ diyâr-ı **Acem**’de dirâht-ı berûmend-i isti’âdları reşehât-ı sehâb-ı sa’y u ictihâd ile sîr-âb olup durrâ’a-i hesab-i ‘âlileri tîrâz-ı fezâyil ü me’âlî ile mu’tarrâz olduğdan sonra diyâr-ı celîlü’l-i‘tibâr-ı Rûm’a şeref-i kudûm erzânî buyurup ba’zı umûr-ı zühûri kâzâ’-i kâşabâta rızâ iktizâ eyledi (s.213)¹²”

Bazı biyografilerde ise doğum yeri ve mülâzım olduğu kişinin ikisinin de ismi söylenmez. Kısa biyografilerde rastlanan bu durumda âlimin eğitim aldığı söylenerek görev yaptığı yerlerin ismi sayılır:

“Mevlânâ-yı merkûm Hâdım ‘Alî Paşa merhûmûñ ‘utekâsından olup hilâl-i mâhiyyeti ol vezîr-i sûtûde-tebdîrûñ pertev-i hürşîd-i terbiyetleri ile bedr-i münîr

⁸ Adet olduğu üzere

⁹ O, parlak mücevherin madeni, padişahlara yaraşır incinin denizi Kastamonu’dur. İyiye kötüden ayırma (yeteneği kazandıktan) sonra bilimler ve bilgi, anlayış limanının hocalarından anlam ve söz sermayesini kazanıp adet olduğu üzere Efendimiz Mehmet Samsûnî’den mülâzım olduktan sonra İbrâhîm Revâs ve Edirne Haceriyye, Mahmûd Paşa, Bursa Sultâniyye ve Şahn medreselerinde ...

¹⁰ Doğum yeri Menşete ilidir. O, ihsan ve bağışlar göğünün güneşinin mahiyetinin ayı Anlayış ve bilginin doğuş yerlerinin güneşlerinden erdem ışıklarının feyiz alması ile olgunluk derecesine eriştikten sonra büyük mollalar (kadılar) arasında müderris olma kurallarını tamamladı. (Bundan sonra) Kara Bâli’dan mülâzım olmuşlardır. Edirne’de Beglerbeği ... Şahn medreselerinde söz sofralarını kurup ...

¹¹ Şeref gösteren varlığının fidanı, yüce babalarının terbiyelerinin saf suyu ile boy atınca devrin pazarında olgunluk ve fazilet sermayesini kazandıktan sonra efendimiz Hâtîb-zâde’nin mülâzımlığını talih ve yücelik sermayesi edindi.

¹² O, yüce soylu, saygıdeğer önderin Acem ülkesindeki yeteneğinin verimli ağacı, gayret ve çalışma bulutunun damlaları ile suya kanınca, yüce asaletlerinin ferâcesi büyüklük ve erdemlerin süsü ile süslenmekten sonra Anadolu’nun değeri yüksek memleketlerine gelme şerefi uygun görülüp bazı görülen işlerde ve kasabalarda kadılık yapmaya rıza göstermek gerekti.

olduğundan sonra Bursa'da Cendik ve Yıldırım Han ve 'Alî Paşa-yı 'Atîk ve Üç Şerefeli ve Şahn medreselerinde (s. 219)¹³"

"Erbâb-ı ifâdeden istifâde-i re'sü'l-me'âl-i 'ilm ü kemâl itdükdən sonra Bursa'da Bâyezîd Paşa ve Hâzret-i Emîr ve Veliye'd-dîn-zâde Aḥmed Paşa ve Yıldırım ve Murâdiyye medreselerinde şadr-nişîn-i tadrîs olup ... (s. 222)¹⁴"

1.2.2 Görev yaptığı yerler, eserleri, emekli olması:

Mülâzım olduktan sonra sırasıyla kişilerin görev yaptıkları yerler sayılmıştır. Müderris olanların medrese isimleri sırasıyla verilmiş, bunlardan kazaskerlik yapanların yerleri belirtilmiştir. Görevlerinden alınanların tekrar görev yerlerine dönenlerin, döndükleri görev yerlerinin isimleri verilmiştir. Âlimlerin en son görev yaptıkları yerin ismi söylenip emekli oldukları ve emeklilikte aldıkları ücret de yazılmıştır. Bazı âlimlerin emeklilik sebebi de söylenmiştir:

"Masḳat-ı re'si kaşaba-i Gelibolu'dur. Püte-i sa'y u ictihâdda müzâb olan sebîke-i isti'dâdı şayrafıyân-ı şehristân-ı 'ilm ü 'irfân mihek-i tecribesinde kâmilü'l-'ıyâr görünmeyen ba'zı medârisde ve Dâvûd Paşa ve İznîk ve Üç Şerefeli ve Şahn medreselerinde âb-rîz-i ḥâlîş-i me'ânî-i bedî'ü'l-beyânı sebk-i kâleb-i ḥüsn-i takrîr itdükdən sonra Bursa kaḳdîsi olup ba'dehu yevmî seksan aḳça vazîfe ile tekrâr Şahn medresesine ḳarb-ı sikke-i kabûl eyledi. Bir müddetden sonra marâz-ı nikrîs pâ-bend-i hareket olmağın yüz aḳça vazîfe ile müteḳâ'id olup ... (s. 222).¹⁵"

Âlimlerin bazılarının yazdıkları kitapların isimleri de biyografilerde geçmektedir. Kitapların genel özelliği o zaman medreselerinin programında yer alan kaynaklara yapılan telhis, şerh ve notlardan ibaret olmasıdır. Bunların dışında âlimlerin kendi yazdıkları kitapların isimleri ve hangi konuda oldukları da belirtilmiştir. Tefsir, hadis, şerh, akaid, farz, kelam gibi konulara ayrılan bu kitaplardan başka âlimlerden şair olanların mahlasına da yer verilmiştir:

Ol sultân-ı mülk-i suḳanverî tertîb-i divân idüp perverde-i ḳulzüm-i belâğat-güsterî olan dürer-i eş'âr-ı âbdârlarında **Hicrî** 'unvânını ihtiyâr itmişlerdür (s. 214)¹⁶.

¹³ Adı geçen efendimiz, Hadım Ali Paşa merhumun azat edilmiş kölesi olup mahiyetinin ayı o doğru önlemler alan vezirin terbiye güneşinin ışığından parlak dolunay olduktan sonra Bursa, Sahn medreseleri....

¹⁴ Söz sahiplerinin olgunluk ve bilim sermayesinden faydalandıktan sonra Bursa'da ... Muradiye medreselerinde ders verme makamında otur...

¹⁵ Doğum yeri Gelibolu kasabasıdır. Gayret ve çalışma potasında eriyen yeteneğinin külçesi, anlayış ve bilgi şehrinin sarraflarının tecrübe mihenk taşlarında tam ayar görünmeyep bazı medreselerde ve Davut Paşa ... Sahn medreselerinde anlatımın güzel manalarının halis ibriği, anlatmanın güzel kalıbına döküp erittikten sonra Bursa kadısı oldu. Sonra tekrar günlük seksen aḳçe ile Sahn medreselerinde kabul sikkesini bastı. Bir müddet sonra nikris hastalığı hareketlerini engellediği için günlük yüz aḳçe maaş ile emekli oldu.

¹⁶ O, düzgün söz söyleme ülkesinin sultanı; doğru, düzgün söz söylemeyi yayan denizde yetiştirilmiş parlak şair incilerinde Hicrî mahlasını seçmiştir.

Zıkr-i menâkıb-ı 'ulemâ'-i devlet-i 'Osmâniyye'de **Şakâyık-ı Nu' mâniyye** nâm kitâb-ı muhterâ'ât karîha-i pâklerinden olup **Mevzû'âtü'l-'Ulûm** 'unvânıyla mevsûm olan kitâb dağı netâyic-i tab'-ı çâlâklerindenür (s. 217)¹⁷.

1.2.3 Ölüm yeri ve tarihi

Yazar, biyografilerde kişilerin ölüm yeri ve tarihini vermeye özen gösterir. Ölüm tarihinden sonra bazı biyografilerde âlimlerin kişilikleri hakkında kısa bir değerlendirme de yapılır. Bazılarında ise mezarının yeri tarif edilir:

“Ba'de'l-infişâl Üsküdâr'a vuşul bulup İstanbul'a duşuldan muğaddem **sene semân ve sittîn ve tis'a-mi'e** (968) şehristân-ı 'ademe vaz'-ı kadem idüp sâkin-i mahalle-i hâmusân oldu. Mevlânâ-yı merkûm ekşer 'ulûma ittîlâ' ile meşhûr ve 'azûbet-i lisân ve beşâset-i vech ile mezkûr olup *hûsn-i hulûk cevher-i zâtlarına hâşşa-i lâzime* idi (s. 221)¹⁸.”

Sene **erba'in ve tis'a-mi'ede** (940) mâh-ı serî'ü's-seyr-i 'ömr-i 'azîzleri giriftâr-ı 'uğde-i mehâk olup hâric-i Koştanîniyye'de **Emîr Buğârî zâviyesi** kurbında mütevârî-i hicâb-ı türâb oldılar (s. 206).

2. Farklı bilgilerin aktarılması:

Biyografilerde ortak özelliklerin dışında âlimlerin hayatı ile ilgili farklı bilgilere de rastlanır. Bunların ortak olan bilgiler gibi metinde verilmesinin belirli bir yeri ve sıralaması yoktur. Biyografilerde, özellikle uzun biyografilerde, meşhur âlimlerin başından geçen olaylar, anekdotlar halinde aktarılır. Bu kişilerin yaşadıkları, kişisel özellikleri, yaptıkları binalar, ilginç ölüm şekilleri ile yazarın biyografi kişileri ile ilgili yorumları farklılığı oluşturan kısımlardır. Eserde 26. biyografide hayatı anlatılan ve Hoca Kayını diye meşhur olan Mahmûd el-Aydinî'nin kısa sürede yükselmesi şu sözlerle anlatılır:

“Küçük Bedre'd-dîn'den mülâzım oldu. Ba'dehu Hâce Hayrî'd-dîn Efendi mevlânâ-yı **mezbûruñ hâherini ağuşı nikâha almağın** rûy-ı âmâline der-i ikbâl güşâde olup az müddetde Bursa'da Çendik ve Silivri'de Piri Paşa ve İstanbul'da Efdâl-zâde ve Edrine'de Halebiyye ve Üç Şerefeli ve Şahn medreselerinde 'alem-efrâz-ı tediis olduğdan soñra **çazâ'-i Haleb ve Ümmü'l-kurrâ'da şerefehâ'llâhu te'âlâ** bünyân-ı marşuş-ı şerî'ati te'sis idüp... (s. 221)¹⁹”

¹⁷ Osmanlı devletinin âlimlerinin hayatını anlatan Şakâyık-ı Numâniye adında orijinal bir kitap temiz düşünce kuvvetlerinden olup Mevzuatü'l-'Ulûm adı verilen kitap da çevik yaradılışının ürünlerindedir.

¹⁸ ... Azledildikten sonra Üsküdar'a varıp İstanbul'a girmeden önce 968 senesinde yokluk şehrine adım atıp suskunlar mahallesinin sakini oldu. Adı geçen efendimiz pek çok ilmi bilmekle meşhur olup konuşmasındaki tatlılık ve güler yüzlülük ile anılırdı. Huyunun güzelliği sadece (onun) kişiliğinin özüne gerekli bir özellik idi.

¹⁹ ... Küçük Bedrettin'den mülâzım oldu. Daha sonra Hoca Hayrettin adı geçen efendimizin kız kardeşini nikah kucağına alınca yaptığı işlerinin yüzüne talih kapısı açılıp az zamanda Bursa'da Çendik ... Sahn medreselerinde ders verme sancağını yükseltti. Halep ve Mekke kadılığında, Allah onların şerefini yükseltsin, İslam kanunlarının sağlam binasını kurup ...

27. biyografide Abdülbâkî bin Alâaddîn'in hayatını anlatırken onun makam düşkününü biri olduğu söylenip hakkında yorum yapıyor:

"... Lâkin **üftâde-i câh-ı hubb-ı riyâset ü câh** olup vüzerâyâ bezl-i nakdine 'arz itmegin hasbe'l-istiḥkâk rifât-i şân bulmayup şadr-ı şadârete i'tilâ ile kâ-m-revâ olmadı. Hattâ Bursa'da kâdî iken Yeñi Kapluca nâm ḥammâm-ı ḥudâyî binâsına ihtimâm idüp qarîn-i itmâm olucaḡ kâdî-'asker olmak recâsına vezîr-i a'zam Rüstem Paşa'ya temlik eyledi. ... 'inâyet-i nâ-mütenâhî-i ilâhî dest-gîr olmamaḡın vezîrûñ sa'y u iḡdâmı **müntic-i ḥuşûl-i merâm olmayup** çâr-bâliş-i şadârete irtikâyâ **mecâl olmadı** (s. 221)²⁰."

Bazı biyografilerde kişilerin nasıl öldüklerini, ölüm sebeplerini verir, aşağıda Arap-zâde lakabıyla meşhur âlim Mehmet'in boğularak öldüğü anlatılmıştır:

sükkân-ı 'azîmeti ol ribâ'-ı 'âmireden şavb-ı Kâhire'ye imâle idüp Rodos ve İskenderiyye beyninde **ğavṭa-ḡâr-ı lücce-i nâ-ka' r-yâb-ı deryâ-yı rahmet** oldu (s. 224)²¹.

İlginç ölüm sebeplerinden bir tanesi de içki içerek uykuya dalan Pîrî Paşa-zâde'nin ayak ucundaki mumu devirip yangın çıkarması ile hayatının son bulmasıdır:

"... Lâkin şubḡ u şâm **câm-ı mey-i gül-fâm elinden gitmeyüp** ḥabâbâsâ la'l-i müzâb ve bâde-i nâba düşmegin peymâne-i 'ömrden çendân neşvedâr olmayup az zamânda sâḡar-ı ḡayâtı şikest buldu. Mervîdür ki bir gice germiyyet-i şarâb ile **mest-i ḡâb** olup pâsbân-ı ḡavâs-ı kişver-i beden muḡâfazasından kaşr-ı yed itmek ile düzd-i ḡaflet nüzhet-serây-ı ḡalbine yol bulmuş iken ayaḡı **ucında pâber-câ olan** şem'-i fûrûzân iḡtizâ-yı ḡazâ ile **düşüp** bir anda şehristân-ı vücûdî tûde-i ḡâkister oldu (s. 220)²²."

Biyografilerdeki anekdotlar, eseri sadece tarih metni olmaktan çıkarıp devrin sosyal, siyasal olaylarını da yansıtır. Bunun yanında devrin anlayışını da bu anekdotlardan çıkarmak mümkündür. Burada alıntılanan üç anekdottan ilki edebiyat tarihlerinde de geçen ve Kemal Paşa-zâde'nin ilme girmeye nasıl karar verdiğini anlatan olaydır. İkincisi ise Ebüssuûd Efendi'nin öğrencisi ile aynı yerde çalışan

²⁰ ... Ama makam ve yöneticilik sevgisinin kuyusuna düşüp vezirlere nakit para saçınca hak olarak istediği büyüklüğü bulamayıp sadrazamlık makamına çıkamayıp isteğine ulaşamadı. Hatta Bursa'da kadı iken Yeni Kaplıca ismindeki hamamı özen gösterip tamamlanmasına yakın (bir tarihte) kazasker olmak ümidiyle Rüstem Paşa'ya mülk olarak verdi. ... Allah'ın sonsuz yardımı el vermeyip sadrazamlık makamına çıkmaya kuvvet bulamadı.

²¹ ... yola çıkma dümenini o, imar edilmiş yerden Kahire yönüne çevirip Rodos ve İskenderiye arasında rahmetin dipsiz denizinin dalgıcı oldu.

²² ... Ama gece gündüz gül renkli kadehi elinden bırakmayıp kabarcık gibi erimiş lal'e (lal taşı gibi olan şaraba) ve saf şaraba düşünce ömür kadehinden hiç neşe bulamayıp az zaman sonra hayat kadehi kırıldı. Şöyle anlatılır: Bir gece şarabın şevki ile sarhoş olup beden ülkesinin seçkin gözcüsü, korumasından el çekmekle gaflet hırsız kalbin ferahlama yerlerine yol bulduğu an, ayağı ucunda dikili yanan mum kaza gereği düşüp bir anda vücut ülkesi kül yığını oldu.

kişinin rütbesinin alınması o zamanki güç odaklaşmasının varlığını bize gösterir. Üçüncü anekdot ise kişilerin kutsallığı ile ilgilidir.

Alıntılanan anekdot Kemal Paşa-zâde'nin sadece bilim adamlığına nasıl karar verdiğini göstermesi bakımından okunmayabilir, aynı zamanda devrin bilime bakış açısı olarak da okunabilir. Devrin bilim seviyesini göstermesi, bilim yapmak isteyenlerin ulaştıkları noktalar gibi daha pek çok şey hakkında yorum yapmaya kanıt niteliğindedir. Yani burada anlatılanlar sadece anekdot olarak anlatılacak hikayelerden ibaret değildir.

“Mervîdür ki mevlânâ-yı mezbûr zamân-ı imâretinde sulţân Bâyezîd hâzretleri ile bir sefer-i zâfere ‘azîmet idüp eşnâ’-i tarîkde bir gün vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa hâymesine vardılar. Nâ-gâh libâs-ı dervîşâne ile bir monla dâhil-i halka-i meclis olup ol ‘aşruñ ümerâsından kemâl-i hâşmet ü iktidâr ile iştihâr bulan Evrenos-zâde Aĥmed Beg’e bî-tekellûf taşaddur eyledi. Ta‘accüb-künân ĥuzzâr-ı meclisden birine bu mu‘ammânuñ tarîk-i fetĥini su‘âl idüp ol kimesne bu monla yevmî otuz akça ile Filibe‘de Şihâbe‘d-dîn Paşa müderrisi mevlânâ Luţfi‘dür. Mazhar-ı teşrîf-i hümâyûn *hel yestevi‘l-lezîne ya‘lemüne ve‘l-lezîne lâ-ya‘lemür*²³ olan ‘ulemâ‘-i fażâyil-intimânuñ menâşir-i tevķir ü i‘zâzî tırâz-ı yerfe‘u‘l-lâhu‘l-lezîne âmenu minkum ve‘l-lezîne ütû‘l-‘ilme derecâtir²⁴ ile muţarrız olmağın ol gürûh-ı pür-şükûh her yirde mu‘azzedürler, diyicek bu cevâhir-i ma‘nâ mevlânâyâ subĥa-i dest-i endîşe oldı ki menhec-i imâretde ne deñlü şarf-ı naĥdîne-i himmet olınsa Evrenos-zâde Aĥmed Beg rütbesine neyl muĥâldür. Ammâ tarîk-i sa‘âdet-refîķ-i ‘ilme ‘azîmet olınsa Monlâ Luţfi derecesine irişmek ihtimâldür. Lâ-cerem ber-feĥvâ-yı *inne‘llâhe yuhıbbu me‘âli‘l-himem*²⁵ tekrâr tarîķ-i taĥşil-i ‘ulüma ‘azme cezme idüp ol seferden ‘avd müyesser olduķa kıble-nümây-ı ĥâtırı Monlâ Luţfi âstânesine toğrıldı (s. 205).”

İkinci anekdot ise Arap-zâde lakabıyla tanınan Mehmet adlı müderrisin kısa zamanda Sahn medresesine atanması ve orada ders veren Ebüssuûd Efendi'nin öğrencisinin istifa etmesiyle, Ebüssuûd'un bu olayı duyup Arap-zâde'yi Sahn medresesinden uzaklaştırması ile ilgilidir. Bu anekdot, müderrisler arasındaki gruplaşmalar ve güç odaklarının etkisini ve etkileşimini göstermesi bakımından okunabilir:

“... Ĥayrû‘d-dîn Efendi‘den mülâzım olup az müddetde Küçük Çekmece‘de ‘Abdü‘selâm ve Ĥabluca ve Maĥmûd Paşa ve Üsküdar‘da Mihr ü Mâh Sulţân ve Şahñ medreselerinde nazâret-baĥş-ı riyâz-ı tadrîs oldı. Lâ-cerem bu güne sür‘at-i ĥareket dâyire-i edebden taşra vaz‘-ı kâdeme sebep olup ĥilâf-ı ‘âde Şeyhü‘l-islâm Ebü‘s-su‘ûd Efendi‘nüñ dânişmendlerinden biri Şahñ medresesinden nâm-zed-i ĥidmet i‘âde eyledi. Bu kâr-ı ‘âķıbet-i mezmûm Ebü‘s-su‘ûd Efendi‘nüñ ma‘lûmı olıcaķ dergâh-ı sa‘âdet-destgâha ref‘-i ruķ‘-a-i şikâyet idüp ta‘yîn-i ‘allâme-i ĥâme-i râst-güyları üzere ba‘de‘l-‘azl ol şadr-nişîn-i meclis-i ‘ilm ü fażl ‘ale‘r-ru‘ûsi‘l-işĥâd divân-ı hümâyunda ta‘zîr olup

²³ Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu ? (Zümer 39/9)

²⁴ Allah içinizden inananların ve ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. (Mücadele 58/11)

²⁵ Allah çok gayret gösterenleri sever.

ba' dehu nefy olındı. Ol yegâne-i rüzgâr evc-i 'izzetden hażîz-i mezellele sâķit ve kevkeb-i baħtı hâbiṭ olıcaķ ğonceveş dil-teng ve mir'ât-ı hâṭırı pür-jeng olup nâ-çâr maḥmiyye-i Bursa'da tarḥ-ı bisât-ı ârâm u qarâr eyledi iki sene ğuşe-i miḥnet ü elemde ğuşe-i derd ü ğam ile ḳanâ'at-ġüzîn olduķdan Őoųra ... (s. 223)²⁶

Üçüncü anekdot eserde 4. biyografi olan Alaadin Âli Efendi ile ilgilidir. Zembilli Ali Efendi olarak tanınan ve verdiği fetvaları ip ile sarkıttığı bir zembille (hasırdan ya da hurma lifinden örölmüş kulplu torba) ihtiyaç sahiplerine ulaştıran âlim verdiği bir fetvaya, devrinde Kara Seydi demekle bilinen diğer âlim tarafından Zembilli Ali Efendi'ye haset etmesi ile yanlış anlam verilerek Őikayet edilir. Bu duruma çok üzülen Ali Efendi oğlu Mehmet Şah'a, Kara Seydi'yi Allah'a havale ettiğini onun cezasını Allah'ın vereceğini söyler. Bu durumdan üç ğün sonra Kara Seydi aniden vefat eder.²⁷

Biyografilerdeki farklı bilgilerden bir tanesi ise âlimlerin yaptırdıkları binalar ile ilgilidir. Çeşitli yerlerde âlimlerin ölmenden önce yaptırdıkları hayır ve hasenatların isimleri ve yerleri yazılır.

Âlim biyografilerinde anlatımın diş yapısı gereğince başlıktan başlanarak kişiler hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Bunları özetleyecek olursak, başlık ile kişinin adı, lakabı, babasının ve dedesinin adları (bazı biyografilerde) verilip biyografi kısmına geçilmiştir. Biyografi bölümünde tüm biyografilerde aktarılan ortak bilgiler ile sadece bir veya birkaç biyografide bulunan özellikler tespit edilmiştir. Çoğunluğu oluşturan ve ortak özellikleri aktaran biyografilerde izlenebilen bir düzen mevcuttur. Bunlarda kişinin doğum yeri, eğitimi, eğitimini kimlerden aldığı, mülâzım olması, mülâzım olduğu kişinin adı, ğörev yerleri, emekli olması, emekli olunca aldığı ücret, eserleri (kitap vs.), ölüm yılı, yeri ve mezarının bulunduğu konum belirtilir. Verilen bu

²⁶ ... Hayrettin Efendi'den mülâzım olup az zamanda Küçük Çekmece'de Abdüsselâm ... Sahn medreselerinde ders verme bahçelerine tazelik verdi. Őüphesiz bu çeşit hızlı yükselme edep dairesinin dişında adım atmaya sebep olup alışılmışın dişında Őeyhülislam Ebüssüüd Efendi'nin medrese talebelerinden biri ğörevini geri verdi. Bu kötü sonulanacak işi Ebüssüüd Efendi öğrenince saadetli eşiğe Őikayet kağıdını kaldırıp doğru söyleyen kalemin çok bilgili alimlerinin kararı üzere işten çıkarıldıktan sonra, erdem ve bilgi meclisinin başkanı, başkanların delil getirmesi üzerine büyük mecliste cezalandırıldıktan sonra süröldü. Zamanının yeganesi, yücelik doruğundan hakirliğin en aşağısına düşüp talihinin yıldızı kayınca gonca gibi (ğönlü) daraldı ve ğönlü aynası pasla kaplandı. Çaresiz Bursa Őehrinde durma ve rahatlık yayğısını düzenledi. İki sene zahmet ve üzüntü köşesinde gam ve keder köşesi ile az ile yetindikten sonra...

²⁷ Mervidür ki mu'âşırlarından Ḥamidi Mevlânâ Kara Seydi teĳâzâ-yı nefsi bed ile Mevlânâ-yı merĳüma ḥased idüp dest-yâri-i himmet-i meşşâtâ-yı kilki sehḥârları ile zînet-yâfte olan birkaç Őuver-i fetâvâ-yı Őer'ıyyeyi kuşur-ı fehm ve noĳşân-ı Őu'ürdan ḥâl-i isnâd-ı fesâdi ile dağdâr idüp divân-ı sipihr-eyvâna irsâl eyledi. Kara Seydi'den bu ğüne vaż'-ı nâ-münâsib Őudürü mezbürün ma'lümü olıcaķ mizâb-ı çeşminden ųatarât-ı tiz-âb-ı ğâyret rîzân idüp mu'teberât-ı kütüb-i fiĳhiyyeden tařḥîḥ-i nuĳül ile ol Őüretlerden ḥicâb-ı ihticâbı ref' itdükdün Őoųra ekber-i evlâd-ı emcâdi Mevlânâ Meḥammed Őah'a ḥiṭâb idüp bi-luṭfihi te'âlâ ḥacc-ı mebrür müyessser olduķda rüy-ı ümidümüze ebvâb-ı mülĳâşefât ğuşâde olup cezebât u ḥamâniyye ile üns ḥâşıl olmuşdur. Ser-çeşme-i hâṭırımızı ḥas u ḥâr-ı sitem ü âzâr ile ta'bir idenler câm-ı zindeğâniyen âb-ı nâb-ı temettu' nüş idemezler. Ḥâlâ Őiře-i ırzımızu seng-i ğaraż ile kesre sâ'i olan Kara Seydi'nün mücâzât-ı sü'î zâ'ifi ḥazret-i cebbâr u müntakime ḥavâle eyledüm, diyü buyurdılar. Üçüncü ğünde âřâr-ı inkisâr-ı hâṭırları zâhir olup **Karaseydi füceten fevt oldu** (s. 203).

bilgilerin yeri çok az değişiklik ile sırasıyla aktarıldığı biçimdedir. Bu bilgilere ünlü ulemâ ailesinin çocuklarının hayatı anlatılırken, babasının ve dedesinin adları da eklenir. Bazı kişilerin emekli olma sebepleri de açıklanır.

Biyografilerde bir de farklı bilgiler aktarılır. Bu bilgiler, bize göre, eseri sadece tarihi bir metin olmaktan çıkaracak niteliktedir. Eserin bu bölümünde kişilerin hayat hikayeleri anlatılırken, onların yaptırdığı binalar, kişilerin ölüm sebepleri, anekdotlar ve Abdülazîz Efendi'nin kişiler hakkındaki yorumları aktarılır. Özellikle anekdotların farklı bir açıdan değerlendirilmesi ile, tarihi kişiliklerin aralarında geçen “hoşça, ders alınması gereken” hikayelerin dışında, devrin sosyal, kültürel, siyasî birikimi ve bakış açısı hakkında pek çok bilgiye ulaşılabileceği düşünülmektedir. Buraya kadar anlatılmaya çalışılanlar kişilerin hayatı ile ilgili bilgilerin görünür yapısını oluşturan, kişilerle ilgili hangi bilgilerin ne sırayla anlatıldığı ile ilgiliydi. Süleymân-nâme'yi sadece tarihi olayları anlatan bir eser değil de onun edebî yönü olan bir yapıt olmasını sağlayan özellik eserin anlatım biçimi ile ilgilidir.

II. Bilgilerin Aktarılış Biçimi

2.1 Biyografilerin Üslup Özellikleri

Klasik Türk nesri eserleri öteden beri genel olarak sade, orta ve süslü üslup olarak değerlendirilmiştir.²⁸ Süleymân-nâme'nin ulemâ biyografileri bölümünde ise eserin genel üslup özelliklerine göre daha sade bir dil kullanıldığı söylenebilir. Süleymân-nâme estetik nesir²⁹ dili ile yazılmıştır. Buna rağmen biyografilerdeki dil ve üslup kullanımı eserin genel özelliklerinden farklılık göstermektedir. Burada konunun biyografi olması üslubu etkileyen bir özellik olarak görülebilir. Fakat bu üslup biyografiden biyografiye göre de değişiklik göstermektedir. Eserin bu bölümündeki 43.

²⁸ Bu tür değerlendirme Fahir İz'in Eski Türk Edebiyatında Nesir kitabının ön sözünde verdiği bilgiler (s. V-XXII) ile ve kitaba alıntılıdığı metinler ile somutluk kazanmıştır. Bize göre mensur eserler hakkında bu ve buna benzer düşünceler çok genel yargılar olmakla birlikte, eserin gerçek anlatım özelliklerini karşılayamamaktadır. Çünkü yazılı bir sanat eserinin anlatım özellikleri bir insanın parmak izi, yürüyüşü ve ses tonu gibi kendine özgüdür. Aynı yapıt içinde farklı üslup özellikleri görülebilir. Bu yüzden devrin üslup özelliklerinden etkilenilmesi göz ardı edilmeden, her yapıtın üslubunun kendine özgü olduğu ve yapıtların üsluplarının teker teker incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Yapıtların üslubunun devrin genel üslubundan benzeşen ve ayrılan yönleri tespit edilip yazarın kendine ait yazım biçimleri ortaya konmadan eserin sade, orta ve süslü üslup ile yazıldığı yargısı en hafif deyişle kolaycılıktır. Ali Nihat Tarlan hocamızdan mülhem olarak alınan bu düşünceler nesir üslubu için gerekli ve geçerlidir.

²⁹ Süslü nesir, ağıdalı nesir, münşiyâne üslup, edebî nesir, secili nesir gibi ifadeler ile karşılanan üslup adlandırmalarında iki açmaz vardır. Bunlardan ilki anlatım biçimi ve özelliği ile ilgili bir kavramı sadece düzyazıya hasrederek adlandırmak. İkincisi ise 7. dipnotta söylendiği gibi diğer kullanımlara nazaran son yıllarda “estetik nesir” ifadesi yaygınlaşmıştır. Bu kullanımda ise Batı dillerinden alınan estetiğin ne olduğu, bunun klasik Türk nesrindeki karşılığının hangi öğeler olduğu, inşâ, münşiyâne veya süslü nesir ile aralarındaki farkın ne olduğu şu an için belli değildir. Edebî eserin edebîlik ölçütleri olması gerektiği gibi estetik nesrin de edebîlik ölçütleri olması gerekir. Sadece secinin fazla kullanılması, tamlamaların uzun ve bilinmeyen kelimelerle kurulmuş olması o nesri edebî yapacak ölçütler değildir. Bu yüzden estetik kavramında güzele ait, beğenilen ya da sanatsal ölçütlerin ne olduğu şimdilik klasik Türk nesri çalışmalarını için bilinmezdir.

biyografi tek cümleden ibarettir ve âlimin görev yaptığı yerler ve ölüm tarihi verilir.³⁰ Zembilli Ali Cemâlî Efendi'ye (ö.1526) ait olan ilk biyografi ise 3 sayfa tutar. Yukarıda anlatılan bilgilerin tamamı anlatım sırasına göre verilmiş, bunun yanında şiir, Kuran ayetlerinin kullanımı, Farsça tamlamalarda benzetme yönlerinin farklılaşması, secilerin kullanımı ve anlam ile ilgisi, ses anlam imkanları gibi pek çok üslup araçları ile biyografi yazılmıştır. Yani biyografilerde bilgilerin aktarılış sırasının yanında bilgilerin aktarılış biçimi de farklılaşabilmektedir. Bu yüzden bir eseri genel olarak sade, orta, süslü üslup ile incelemek yerine eserin üslubunu bir bütün halinde ele almak gerektiği kanaatindeyiz. Edebî metin, pek çok unsurun bir araya gelerek, kendini oluşturduğu parçalardan çok daha fazla şeyler ifade eden bir bütündür. Bu yüzden çok girift ilişki ağları ile eser meydana getirilir ve eserin her yerinde aynı oranda aynı biçimde yazarın belirli bir anlatım biçimini kullandığını söylemek anlamsızdır. Buna göre eserin üslubunu incelerken daha önceden çok genel biçimde ortaya konmuş üslup biçimlerini esere uygulamak yerine, eseri bir bütün olarak görüp bu bütünün yekpâre değişmez bir yapısı olmadığını kabul etmek gereklidir. Eserin yaratıcısı olan insanoğlu zamana tabi bir varlık olarak her an değişmeye gelişmeye, gerilemeye, ilerlemeye maruz kalır. Bu da eserine ve üretimine yansiyacaktır. Çalışmada tespit edilen bir bölüm içinde bile farklı anlatım özellikleri kullanılıyorsa, eserin tamamını şu üslup veya bu üslup ile yazıldı demenin çok da geçerli olduğu düşüncesinde değiliz.

Âlim biyografilerinin üslup özellikleri incelenirken Farsça tamlamaların, nazım parçalarının kullanılmasının anlatıma farklı nitelikler kattığı tespit edilmiştir:

2.1.1 Farsça Tamlamaların Kullanım Özellikleri

Âlim biyografilerinde eserin diğer bölümlerinde kullanılan tamlamalara göre daha kısa Farsça tamlama kullanılmıştır. Buna rağmen tetabu-i izâfât çeşidinden olan bu tamlamaların farklı kullanım özellikleri bulunmaktadır. Bilgi aktarma, sanatlı biçimde söyleme-söz, ses sanatlarını aktarma, ses unsurunu artırma, soyut kavramları somutlaştırarak verme gibi özellikler bunlardan bazılarıdır.

2.1.1.1 Bilgi aktarma: Süleymân-nâme'nin genelinde anlatılmak istenenler dolaylı olarak verilir. Yani anlatılacak olay, haber, aktarılacak bilgi Farsça zincirleme tamlamalar ile ve iç içe benzetmeler ile okuyucuya aktarılır. Bilgi aktaran tamlamalarda ise tamlamayı oluşturan kelime sayısının azaldığı ve benzetmelerin ortadan kalktığı yani düz bir anlatımın kullanıldığı görülmektedir. Farsça tamlamaların bilgi aktarması, metnin genellikle kişilerin doğum yeri, ölüm yeri, ölüm tarihi, medrese, eser isimleri, kişilerin görev yerleri anılırken veya kişilerin adlarının geçmediği yerlerde kullanılır:

Maşkat-ı re³si kaçaba-i Gelibolı'dur. (s. 222)

³⁰ bkz. Karaçelebi-zâde Abdülazîz. (1248). Süleymân-nâme. Bulak Matbaası. s. 229.

“Mevlânâ-yı merķūm ‘ulemâ’-i Rūm miyânında Şaru Gürz ‘unvânıyla iştihâr-yâfte olmuştur. Tahşîl-i ma‘ârif ü ‘ulūma sâ‘î ve şerâyiṭ-i istifâdeyi mūrâ‘î olup ... Sinân Paşa’dan mülâzım olup ba‘zî medârisde ve Yıldırım Han ve İshâkiyye-i Üsküb ve Dârü’l-ḥadîṣ-i Edrine ve Şahn medreselerinde ... Mevlânâ-yı merķūm cümle ‘ulūmda ḥuşūşan ‘ilm-i ḥadîṣ ü fikhda mehâreti müselle-m-i ḥalk-ı ‘âlem olup muḥtârât-ı mesâ-yil-i fikhîyyeyi ḥâvî Murtaẓâ nâm bir metn-i laṭîf te’lif itmişlerdür (s. 210)³¹”

2.1.1.2 Edebî Sanatları Aktarma: Eserin en önemli özelliklerinden bir tanesi de anlatılanların benzetmeler eşliğinde dolaylı olarak verilmesidir. Bu şekilde eser şiirsel özelliklerle bir araya getirilmiş cümlelerle oluşturulmuştur. Böylece anlatılan olaylar bir önceki seçenekteki gibi kuru bir biçimde verilmemiş, cümleler söz, ses sanatları ile kullanılmıştır. Bu kullanımlarda Farsça tamlamanın öge sayısı artmış, benzetme yapılan öğelerin anlaşılması zorlaşmıştır. Anlam bakımından soyut kavramlarla somut kavramlar bir araya getirilerek bir somutlaştırma örneği sunulmuştur. Kelimelerin anlamları ve benzerlik ilgisinin çözülmesinin zor olması bu tür tamlamaları Sebki-Hindî’nin anlam özelliklerine yakınlaştırmıştır.

2.1.1.2.1 Söz sanatlarının kullanımı: Cümlelerde tamlamaların anlam sanatları ile kullanımı görselliği artırmaktadır. Özellikle teşbih, tenasüp, telmih gibi sanatları bir araya getirerek gözler önüne bir sahne serilir. Aşağıdaki örnekte kişinin şiir yeteneği, at meydanında yarışa katılan bir süvari betimlemesi yapılarak verilmiştir:

Ahyānen āzmāyiṣ-i tab‘-ı çālākleri için raḥş-ı yerā‘-a-i sebūk-‘inānların cevelānger-i meydān-ı nazm idüp miẓmār-ı feṣāḥat-güsteride ḥāyız-i ḳaşabū’s-sebķ-i me‘ānî-perverî olur idi (s. 206)³²

Görüldüğü üzere ekler, edatlar ve yüklem dışında Türkçe kelimenin kullanılmadığı cümlede kişinin yaradılışı somutlanmış böylelikle bir sahne oluşturulmuştur. Bu sahnede kalem ata, şiir meydana benzetilmiş, koşu meydanı ve içindekilerin tenasübü ile bu meydanda öncü kişinin biyografisi sahibi olduğu söylenmiştir.

Kişilerin meslek özelliklerini belirtirken de benzetmelere fazlaca yer verilmiştir. Aşağıda kadılık mesleğinde bulunan kişinin adaletli davranması buluttan yağmur yağmasına ve İslam dininin kanunları bir bahçeye benzetilerek dış dünyadaki yağmur sonrası bitkilerin canlanması olayı akla getirilmiştir:

... Dāvūd Paşa ve Sulṭāniyye ve Şahn medreselerinde erbāb-ı istifâdeye ifâde-i ‘ulūm u ma‘ârif ve idāre-i kü’üs-ı nuket ü leṭāyif eyledi. Burusa ve İstanbul’da

³¹ Adı geçen efendimiz, Anadolu âlimleri arasında Sarı Gürz ünvanıyla şöhret bulmuştur. Bilim, bilgi ve sanat elde etmeye çalışmaya ve (bunlardan) faydalanma şartlarına uyup ... Sinan Paşa’dan mülâzım olup bazı medreselerde ve Yıldırım Han ... Sahn medreselerinde ... adı geçe efendimiz tüm bilimlerde özellikle hadis ve fikh bilimindeki ustalığı herkes tarafından kabul edilmiştir. Orijinal fikh meseleleriyle ilgili Murtaza adında güzel bir kitap yazmıştır.

³² Ara sıra, çevik yaradılışını denemek için hızlı giden kamyş kalemin atını şiir meydanında dolaştırıp açık, anlaşılır sözü yayma meydanında manaları bulmada önde gelen kişi olurdu.

riyâz-ı şerîf at reşehât-ı şehâb-ı ma' deletleri ile pür-ţarâvet olduğdan sonra on dört sene ... (s. 208)³³

Aşağıdaki biyografide ise anlatılanlar harcama, alım satım tenasübü ile verilip bu anlamı taşıyan kelimeler kullanılmıştır:

Mevlânâ-yı merķūm naķdine-i ' ömrini ictihâda şarf idüp şayrafiyân-ı bendergâh-ı ' ulūmdan iktisâb-ı cevâhir-i celilü's-şân-ı ' ilm ü ' irfân itdükden sonra Gelibolu ve Haceriyye ve Orĥâniyye medreselerinde metâ' -ı ma' rifet ʔaliblerine kâlâ-yı girân-behâ-yı fazilet ' arz eyledi (s. 211).³⁴

Biyografide kişinin hayatı paraya, âlimler kuyumculara bilimler kıymetli mücevherlere benzetilerek kuyumcudaca yapılan alım satım manzarası oluşturulmuştur. Tabii ki cümlelerin bu şekilde kurulmasında yapılan işin ve bu işe konu olan âlimin değerini yüceltmek de söz konusudur.

Örneklerden biyografilerin anlatımında söz sanatlarının Farsça tamlamalar ile iletildiği ortaya çıkmış oldu. Sadece olay, durum anlatmakla kalınmadığı söylenen sözün etkili bir biçimde iletilmek istendiğini söyleyebiliriz. Böylelikle Farsça tamlamalar sadece dilbilgisel öğeler olarak cümlede kullanılmamış oldu. Aynı zamanda estetik bir biçimde kullanıldı. Üslup değerlendirmelerindeki “uzun Farsça tamlama kullanılmıştır, uzun tamlamalara yer verilmiştir, tamlamalarda ..., kelime kullanılmıştır...” gibi ifadelerin sadece bir tespit olduğunu bunların metnin anlatım biçimine katkı sağlayacak belirlemelerin olmadığı söylenebilir. Tamlamalar metinde arka arkaya gelen ve bir grup oluşturan söz kalıplarından daha çok estetik öğelerin aktarıldığı ortamın taşıyıcısı konumundadır. Özellikle biyografilerde, biyografinin uzunluğuna bağlı olarak değişmekle birlikte, kişilerin doğum, ölüm ile ilgili bilgileri, eğitim ve meslek bilgileri tamlamaların estetik yönü ile kullanıldığı görülmüştür.

2.1.1.2.1.1 Kişilerin doğum, gençlik yılları, ölüm ve meslekleri ile ilgili bilgilerde sanat kullanımı:

Biyografilerde -kesin kural olmamakla birlikte- kişilerin doğumu, ölümü ve gençlik yılları ile ilgili bilgiler Farsça tamlamalarla ve tamlamaların sanathı söyleyişlerle verilmesi ile okuyucuya sunulmuştur. Yukarıda anlatılan bir sahne, manzara oluşturma ve akla somutlama gibi işlevlerle ortaya çıkan bu söyleyiş biçiminde anlam ile ilgili sanatlar ön plandadır. Bu tamlamalar kalıp sözlerden farklı özellikler taşımaktadır. Çünkü anlatılan kişinin özelliklerine göre değişen kelimeler kullanılmış ve kelime sayıları da değişkenlik göstermiştir.

³³... Davut Paşa, Sultaniye ve Sahn medreselerinde faydalanacak kişilere bilgi, sanat ve bilimleri anlattı ve şaka, latife kadehlerini döndürdü. Bursa ve İstanbul'da İslam dininin kanunlar bahçesi, adalet bulutunun damlarıyla taptaze olduktan sonra on dört sene...

³⁴ Adı geçen efendimiz, ömür parasını çok çalışmaya harcaııp bilimlerin büyük limanlarının sarraflarından anlayış, bilme ve bilimin çok değerli mücevherlerini kazandıktan sonra Gelibolu, Haceriye ve Orhaniye medreselerinde bilgi, sanat malının isteklilerine erdemin pahalı kumaşını sundu.

19. biyografiden alınan aşağıdaki bölümde kişinin doğumundan bahsedildikten sonra gençlik yıllarında eğitimine çabaladığı anlatılmıştır. Eğitim görmesi dönemin ayna metaforu ile ele alınmıştır. Kişilik aynaya, cehalet pasa, gayret ve çalışma ise cila aletine benzetilmiştir. Bir aynanın başında aynanın kirini pasını gideren bir işçi olarak da kişinin kendisi tasavvur edilmiştir:

Mevlânâ-yı merķūm kaşaba-i Niksâr'da pes-i perde-i 'ademden beytū'ş-şeref-i şühûda vaz'-ı ķadem idüp raķabesi ribķa-i şabādan rehā bulduķdan şońra mişķale-i sa'y ü ihtimām birle mir'āt-i zātından jeng-i cehli izāle ve meydān-ı erbāb-ı 'irfānda semend-i řab'-ı dil-pesendin icāle eyledi (s. 218).³⁵

Aşğıdaki alıntı ise âlimin ölümünü anlatan kısımdan alınmıştır:

... lede'l-vuşūl sene işneteyn ve seb'ın ve tis'a-mi'ede (972) 'azım-i müteķāzī-i ecel muķzī-i dāmen-gır-i řūl-i emel olup kaşr-ı nā-üstüvār-ı vücūdında dest-i hādīmü'l-lezzāt ile simā-yı inhidām nümāyān oldu (s. 218).³⁶

Ölümün kişinin peşindeki kararlı yolcuya, dünya isteklerinin kişinin elbisesine benzetilmesi ile ölümün bu elbiseyi yakalayıp kişinin hareket etmemesini sağlayacak atmosfer oluşturulmuştur. Daha sonra ikinci bir benzetme binalar ile ilgili olarak kurulum vücut dayanıksız bir köşke benzetildi. El kelimesindeki mecaz-ı mürsel ölüme atıf yaparken ölümün yıkıcılığı inhidām kelimesi ile anlatıldı. El ve sima kelimelerindeki tenasübün oluşturduğu anlam ile de yıkılmaya yüz tutan bir bina aklımızda somutlaştırıldı. Alıntılanan bu bölümde ol- eylemleri ve ile edatı dışındaki kelimeler Arapça ve Farsça olup tamlama içinde kullanılmıştır.

Ölüm ve doğum bilgilerinin aktarılmasının yanında kişinin meslek hayatı ile ilgili bilgiler de sanatlı bir biçimde eserde verilmiştir. Ebüssuūd Efendi'nin oğlu Şah Mehmet'in mesleği ile ilgili şunlar söylenmiştir:

... Maħdūm-ı merķūm çemen-pīrā-yı hażire-i feżāyil ü 'ulūm olduğından mā'adā fenn-i muħāzārāt u ma'ārif ve edebiyāt u letāyifde nevādir-i rüzgārdan olup yara'a-i bedāyī'-i nigāri şüret-i taħrīr virdüğü hařt-ı müşk-bāra kilk-i eşi'a-i mihr-i enver ve midād-ı dūd-ı řem'-i mu'anber isti'māl olınsa lāyık u sezāvārdur (s. 226).³⁷

Mehmet'in pek çok bilimde zamanınında tek başına olduğunun anlatıldığı biyografide ilim ve erdem bir bahçeye, Mehmet ise o bahçedeki süse benzetilmiştir. Yani bahçeyi güzelleştiren bir unsur olarak ele alınmıştır. Bunun yanında bu kişinin

³⁵ Adı geçen efendimiz, Niksar kasabasında yokluğun perde arkasından, görünen alemin şerefli evine adım atıp boynunu sabah rüzgarının kemendinden kurtardıktan sonra özen ve çalışmanın cila aletiyle kişiliğinin aynasından bilgisizlik pasını giderdi ve anlayış ve biliş sahiplerinin meydanında gönlün beğendiği mizaç atını dolaştırdı.

³⁶ ... varıp ulaştığında 972 senesinde ölümün sıkıştırıcı yolcusu, bitmeyen istegin eteğini tutup (kişinin) vücudunun dayanıksız köşkünde lezzetleri yok eden el ile yıkılma sureti görüldü.

³⁷ ... Adı geçen erkek evlat bilimler ve erdemlerin mezarlık bahçelerini süslemekten başka latife ile edebiyat ve faydalı bilgiler ile fenle ilgili bilgilerde zamanının nadir kişilerinden olup nakşın güzel kaleminin yazı sureti gösterdiği kokulu yazıda en parlak ışıkların kalemi ve kokulu mumun dumanın mürekkebi kullanılsa uygun olur.

biyografisinin ışık kalemleri ve kokulu mumun dumanından yapılan mürekkeple yazılmasının uygun olduğunun söylenmesi, kişiye verilen değer en üst seviyede olduğunu açıklamak için kullanılmıştır.

2.1.1.2.1.2 Lakap, meslek ile ilgili kelimeleri biyografide benzetme ve tenasüp sanatları ile kullanma:

Biyografilerde üslup bakımından farklı bir kullanım başlıkta geçen, hayatı anlatılan kişinin lakabı, mesleği vs. ile ilgili özellikleri anlatan kelimeleri biyografide kullanmaktır. 20. biyografi bu yönden dikkati çekmektedir. Çünkü mimar olan Muslihüddin'in hayatı anlatılırken tüm biyografide mimarlık, bina ile ilgili kelimelere yer verilmiş. Farsça tamlamalar yoluyla biyografi baştan sona aynı kavram üzerinde zihni odaklanmaktadır. Edebiyatımızda yaygın benzetmeyi (teşbih-i temsili) andıran bu kullanım ile kişinin mimar olması hatırlatılıp soyut kelimeler bina ve mimarlıkla ilgili kavramlarla bir arada kullanılıp anlatılanlar göz önünde canlandırılacak hale getirilmiştir. Aşağıda başlığı ile giriş kısmı alıntılanan biyografide altı çizili kelimeler bina ve mimarlık ile ilgilidir:

“ve minhum el-‘âlimü’l-celîlî’l-mikdâr el-mevlâ Muşlihe’d-dîn bin el-mevlâ Muhyi’d-dîn el-muştehir bi-ibni’l-mi‘mâr: Mevlânâ-yı merkûm dest-yârî-i himmet-i mi‘mâr-ı isti‘dâd-ı mâder-zâd birle [İ-155a] teşyid-i mebânî-i ‘ulûm-ı sâmiyetü’r-rusûm idüp Hâce Hayrî’d-dîn Efendî’den ikrâz-ı rûte-be mülâzemet ile te’sîs-i erkân-ı tarîk-i tadrîs itdükden sonra Bursa’da hazret-i Emir’e ve Veliye’d-dîn-zâde ve Yıldırım Han ve Trabzon ve Hâşekî Sultân medreselerinde tarh-efgen-i bünyân-ı ‘ilm ü ‘irfân olup medâris-i Süleymâniyye’den taraf-ı şarkide olan medreseteynüñ biri qarîn-i itmâm olduğa ol mi‘mâr-ı kâr-hâne-i fazl u ‘irfân anda terfî‘-i haytân-ı raşîfü’l-erkân-ı taḥkîk ü itkân eyledi (s. 218).”³⁸

Bu kullanımın bir benzeri de Kâf lakabıyla şöhret bulan Şemseddin’in biyografisinde rastlanmaktadır. Burada başlıkta Kâf lakabı ile şöhret bulduğu söylenen âlim meslekten el çektirildiği anlatılan bölümde lakabına gönderme yapılır. Bu kullanımda lakabının hatırlatılmasının yanında çok kıymetli bir kişilik olan âlimin bu olayı hak etmediği anlamı da vardır:

... Bâyezîdiyye-i Edrine’de icrâ’-i zülâl-i ‘ilm ü kemâl itdükden sonra ol ‘anķâ-yı kulle-i Kâf-ı fazl u efḏâl âşiyân-sâz-ı każâ’-i Şâm olup bi-icâb-ı mücib az zamânda remîde-i seng-i ‘azl oldu (s. 225).³⁹

2.1.1.2.2 Ses sanatlarının kullanımı: Biyografilerde anlam sanatlarının yanında ses ile ilgili sanatlara da rastlanır. Bu sanatlar iç içe kullanılmakla birlikte anlam

³⁸ ... Adı geçen efendimiz, doğuştan (gelen) yetenek mimarının gayretinin yardımı ile yücelik gösteren bilim binalarını güçlendirip Hoca Hayrettin Efendi’den mülazımlık derecesine erişip ders verme yolunun temellerini attıktan sonra Bursa’da hazreti Emir ... medreselerinde ruh uyanıklığı ve bilgi binasının temellerini atıp Süleymaniye medresesinin doğusunda olan iki medreseden biri ...

³⁹ ... Edirne Beyazıt medresesinde olgunluk ve ilmin saf suyunu akıttıktan sonra ihsan ve bağışlar Kaf dağının tepesinin ankası, Şam şehri kadılığına yuva yapıp gereksiz yere, az zaman sonra işten çıkarmanın atılmış taşı oldu.

sanatlarının oluşturduğu atmosferde anlamın destekleyicisi olarak yer alırlar. Genellikle tamlamalarla ortaya çıkan bu durumun en belirgin sanatı sec'i ve ses tekrarlarıdır (aliterasyon, asonans). Tamlamanın son kelimesi, tamlamayı oluşturan kelimelerin herhangi biri veya tamlamadan sonraki kelimedede ses benzerlikleri kullanılmıştır. Secinin birkaç farklı biçimde kullanımına rastlanılan eserde, ses tekrarları da çeşitli yollarla yapılmıştır. Özellikle uzun ünlülerin tekrarı sesletimdeki ahengi ortaya çıkararak okunan kısmı ses bakımından zenginleştirmiştir. Böylelikle nesir cümlelerinin bir kısmı secilerle birlikte ses bakımından şiir mısralarına benzemektedir. Anlam bakımından dolaylı olarak anlatılan ve benzetmelerin bir arada bulunduğu aynı kavram üzerindeki ortak kelimelerin kullanıldığı cümlelerde, ses yoluyla zenginleştirilme cümlelerin anlatımını sanatsal bir biçimde ortaya konmasını sağlamıştır. Böylelikle okunan yerdeki bilgiler hem anlam bakımından hem de ses bakımından estetik bir ifade içinde sunulmuştur. Bu tür kullanımlar biyografilerin özellikle giriş kısmında yoğunlaşmıştır.

Seci kullanımlarından bir tanesi tamlamaların son kelimesinin fasılları oluşturduğu yerlerdir. Tamlamalar genellikle Farsça tamlama biçimindedir. Türkçe kullanılan zincirleme tamlamalarda ise tamlayan veya tamlanan Farsça tamlama biçiminde oluşturulmuştur. Seci kullanımının ikinci çeşidi ise aynı tamlamada kelimelerin birbirleriyle olan ses benzerlikleridir. Tamlamayı oluşturan kelimelerin en az ikisinde ses benzerliği bulunabilmektedir. Tietze'niniç uyak⁴⁰ dediği kullanım, nesir cümlelerindeki ahengi ve sesi uzun ünlülerle birlikte en fazla artıran kullanımdır, diyebiliriz. Özellikle bu tür kullanımlarda grubun kısa olması sesin hafızaya çabucak alınmasını sağlamaktadır. Bu durum ve buna benzeyen durumlar aşağıda örneklendirilmiştir:

... Sultâniyye ve Şahn medreselerinde erbâb-ı istifâdeye ifâde-i 'ulûm u **ma'ârif** ve idâre-i kü'ûs-ı nüket ü **le'tâyif** eyledi (s. 209). Farsça tamlama ile oluşturulan fasılların son kelimeleri sec-i mütevâzin olarak kullanılmıştır. Kelimelerde hem ses benzerliği hem de vezin birliği vardır.

... Ol gevher-i tâbdârûñ **kânı** ve ol dürr-i şâhvârûñ 'ummâni diyâr-ı Kaştoni'dur. Temyiz-i kâsid ü şeminden şoñra h'âceyegân-ı bendergâh-ı ma'ârif u 'ulûmdan taşşil-i dest-mâye-i mantûk u **mefhûm** idüp ... (s. 206).

İşaretlenen her iki sec'inin çeşidi mutarraftır. Sadece ses benzerliği bulunan bu secilerin ilki Türkçe belirtili isim tamlaması ikincisi ise Farsç tetabu-i izâfât biçiminde oluşturulmuştur. Kelimeler bu söz gruplarının sonlarında yer almaktadır.

Biyografilerde seciyi oluşturan ikinci kullanım çeşidi tamlamayı oluşturan kelimelerdeki ses benzerlikleridir:

Zimâm-ı istifâdeyi istifâza-i 'ulûm u ma'ârife şârif olmak ile habâyâ-yı **fünûn-ı** 'alîyetü'ş-**şu'ûna** vâkıf olup ... (s.218).

... teşyîd-i mebânî-i 'ulûm-ı sâmiyetü'r-**rusûm** idüp ... (s. 218).

⁴⁰ bkz: Tietze, Andreas. (2010). Gelibolulu Âli'nin düzyazı biçemi. Aynur, Hatice (ed.) Nesrin inşâsı (s. 195). Turkuaz Yayınları.

Seciyi oluşturan kelimelerin bazıları tamlamaların dışında kullanılmıştır:

... cevher-i vücûdî ‘araz-ı marazdan sâlim olıcağ *sevdâ*-yı seyâhat ve tebdil-i **hevâ süveydâ**-yı kalbinde **hüveydâ** olmağın ... (s. 222).

Alıntılanan kısımda hüveydâ kelimesi hevâ kelimesi ile sec’-i mutarraf oluştururken tek başına kullanılmıştır. Burada sesin yoğun bir biçimde kullanılmasında başka sanatlar da etkili olmuştur. Özellikle tamlamaların başlarındaki italik yazılan sevdâ ve süveydâ kelimeleri hevâ ve hüveydâ kelimeleri ile ve birbirleriyle cinas sanatını oluşturur. Böylelikle her bir kelime diğer kelimedeki seslerin tekrar edilmesini sağlar. Kelimelerdeki ortak seslerin armonisi uzun ünlülerle (â) ile sesteki dalgalanmayı yani ahengi sağladığı için okunan kısım şiirsel özellikler taşımaktadır. Sevdâ kelimesinin süveydâ ile birlikte ortaya koyduğu ikinci anlamı kalpteki *kara nokta*, sevdâ kelimesinin hevâ kelimesiyle benzeşen ilk anlamı *arzu, istek* ile birlikte oluşturulan ikili anlam ve kalp kelimesi ile bunların eski tıpta geçen ahlat-ı erbaa’dan sevdaya karşılık gelmesi sadece ses bakımından değil anlam ses uyuşmasının güzel örneklerinden biridir. Buraya kadar teker teker anlatılanlar bu örnekte olduğu gibi hem ses hem anlam bakımından bir araya geldiğinde biyografik bilginin estetik bir biçimde ortaya konmasının izlerini tespit etmek mümkün olabilmektedir.

Aşağıdaki alıntıda ise tamlamalarda ve tek başına kullanılan sec’i örneklenmektedir:

Mevlânâ-yı **merkûm** fuhûl-i ‘ulemâ’-i **Rûm**’dan olup şuver-i hâkâyık-ı ‘**ulûm** safhâ-i hâtır-ı ‘âtırlarında **mersûm** idi (s. 221).

Biyografilerde sec’inin dışında yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi diğer ses sanatları da kullanılmıştır. Bunlardan biri de tamlamayı oluşturan kelimelerin iştikak sanatı ile birlikte kullanımındır:

... Şahn ve Bâyezîdiyye-i Edrine medreselerinde **iş’âl-i meşâ’**il-i ifâde eyledi (s. 221).

Koyu yazılan kelimeler şa’l (tutuşurma) kökünden türetilmiştir.

2.1.2 Alıntı Unsurların Kullanım Özellikleri

Biyografilerde şiirler de kullanılmıştır. Nesirde alıntı unsurların kullanım özelliklerini tespit etmek ve alıntı unsurların esere ne katkı sağladığını ortaya koymak eserin üslubu ve değeri hakkında bize farklı bilgileri vermesi açısından önemlidir. Aksoyak’ın belirttiği gibi mensur eserlerde manzum yapıların kullanım sıklığı fonksiyonu gibi unsurlar araştırmalarda gözardı edilmiştir. Ayrıca mensur yapı içerisinde kullanılan şiirlerin bu yapıda bir kullanım özelliği olmalıdır. Aksi halde burada olmalarının estetik yönü ortadan kalkar (2010, s. 58, 59).

2.1.2.1 Biyografilerde şiir kullanımı: Eserde 46 biyografinin 18’inde en az bir kez şiir kullanılmıştır. Şiirlerden yalnız bir tanesi Türkçe olup bu şiir Envâr-ı Süheylî yazarı Alaaddin Ali b. Salih (ö.1543) biyografisinde geçer, biyografide yazarın Farsça olan Envâr-ı Süheylî’yi Türkçeye çevirerek yazdığı söylendikten sonra şu beyit aktarılır:

Pâdşâhuñ çün hümâyûn nâmına oldı tamâm

Hatîf-i ğaybî aña virdi Hümâyûn-nâme nâm (s. 223)

Bunun dışındaki şiirler Arapça ve Farsça yazılmıştır. Son biyografinin sonundaki mısra tüm âlimler hakkında bir dua niteliğindedir. Şiirlerin bir kısmı tezkire ve diğer biyografik eserlerde görülen şairlerin şiirlerinden örnekler veya ölümlerine düşülen tarihlerle ilgilidir. Üslup değerlendirmesinde bu şiirler de kapsam dışında tutulmuştur. Geriye kalan şiirlerde ise 3 kullanım biçimi görülmektedir. Bu üç kullanımın karakteristik özelliği metnin akışı içinde metni bölmeden, onun bir parçası olarak anlatımı devam ettirmektir. Bunlar da üç işlev ile karşımıza çıkar: Kişilerin ölümünü haber vermek; anlatılan kişilerin karakter özelliği, mesleki yeterliliği veya eserlerinin özelliklerini şiirle açıklamak ve şiirlerde geçen anlamın biyografi sahibinin uyduğunu bildirmektir. Son kullanımda şiirde geçen genel yargı, kanı ve hikmetli sözler pendince, fehvasınca, mazmununca gibi kelimelerle verilir.

İlk işleve örnek olarak Zembilli Ali Efendi'nin oğlu Muhyiddin Mehmet'in hayatının anlatıldığı 25. biyografidir. Cümle devam ederken cümlenin bir ögesi biçiminde nazm başlığı altında Farsça şiir ile Mehmet'in öldüğü söylenir:

... sene seb' a ve ğamsîn ve tis' a-mi 'ede (957) temâşâ-yı hür-ı ' in içün

Nazm:

Ez-in dâr-ı fenâ ber-best-i maħmil

Be-kasr-ı câvidâni gerd menzil⁴¹ (s. 220).

İkinci işlev hayatı anlatılan kişinin karakter özellikleri, eserleri ve meslekî hayatındaki olumlu özelliklerin şiir biçiminde verilmesi. Burada şiir kullanılmasının nedeninin bahsedilen özelliklere dikkat çekilip bu özelliklerin kıymetinin derecesini bir kat daha artırmak olduğu düşünülmektedir. 4. biyografi olan Çivi-zâde lakabıyla tanınan Şeyh Mehmet'in (d.1476/77-ö.1547) karakter özellikleri anlatılırken onun güneş ışığı gibi alçakgönüllü olduğu söylendikten sonra şu şiir eklenir:

kemâl-i müsâ' ade-i esbâb-ı iğbâl ile âftâb-mişâl alçak gönüllü idiler.

Nazm:

Tevâzi' her ki dâred ser-firâzest

Be-rüy-ı ü der-i iğbâl bâzest⁴²

16. biyografi Muhyiddin Mehmet Tebrîzî'ye aittir. Eserleri hakkında değerlendirme yapılırken Farsça şu beyitler verilmiştir:

⁴¹ 957 senesinde cennet kızlarını seyretmek için: Bu fani dünyada mahmil bağladı ve ebedilik sarayında ev tuttu.

⁴² ... talihin sebeplerinin iznin eksiksizliği ile güneş ışığı gibi alçakgönüllü idi: Her kimde tevazu varsa o başı yücedir. Saadet kapısı ona açıktır.

“eger eşheb-i mevzûn-hıram kalem-i şihir-perdâza peydâ-yı inşâda ruşşat-ı cevalân virse h'âce-i cihân hem-^ç inânlık itmek degül qarâsın dahı görmez idi.

Nazm:

Ez-kalemeş şüret-i Mânî hecil

V'ez-raçameş ehl-i sühan münfe' il

Nükte-i zibâş çü sihr-i helâl

Nâtıkaeş tûfî-i şîrîn-makâl⁴³ (s. 214)”

Biyografide şiirlerin son işlevi ise şiirin bildirdiği anlamın kişiler tarafından uygulandığı, kabul edildiği ve değerlendirildiği ile ilgilidir.

Karaçelebi-zâde'nin babası Hüsâmeddin Efendi'nin (ö.1598) hayatının anlatıldığı 17. biyografide babasının yetim kalıp iyi ve kötüyü ayırma kabiliyetini kazandıktan sonra ilim öğrendiği bilgisi verilir. İlim yoluna yönelmesi ile ilgili tavsiyeler şiirle verilmiştir:

“olup ol dürr-i yetim-i lüce-i ma'ârif yetim kalmış iken tefrîk-i ğaşş ü şemîn itdükdên şöñra

Şi'r:

Ta' allem fe inne'l-^ç ilme zeynûn li ehlihu

Ve fahrun ve ^ç unvânun li kulli mehamidin

Ve kün müstefiyden külle yevmin ziyâdeten

Mine'l-^ç ilmi vesbah fi bihâri'l-fevâyidi⁴⁴

pendinden hissemend olmağın taşşil-i fezâyil-i bezl-i ma'ârif mechüd ve tekmil-i nevâdir ü leţâyifde sa^ç y-ı nâ-mahdüd itdiler (s. 214).”

Karaçelebi-zâde babasının hayatını anlatırken şiirleri sıklıkla kullanmıştır. Şiir kullanımının tüm örneklerini gördüğümüz bu biyografide eğitime başlamadan, görev yaptığı yerler sayıldıktan sonra, mesleğinin ve eserlerinin niteliği hakkında, ölümünü haber verirken şiirler söylenmiş ayrıyeten ölümüne tarih mısrası da eklenmiştir. Tarih mısrası ile birlikte 6 farklı manzume ile hayatı anlatılan biyografi, biyografiler arasında da farklı anlatım özelliklerinin bulunduğunu gösterir. Şiirlerin tamamına baktığımızda

⁴³ Güzel yürüyüşlü at, sihirler yapan kalemle yazı meydanında gezmeye izin verse dünyanın en iyi hocaları onunla atbaşı olmak bir yana onun arkasını bile göremezler: Kaleminden dolayı Manî'nin çehresi utangaç, güzel sözlerinden dolayı kelim ehli mahçup. / Şiirdeki incelikleri helal olan bir sihirdir. Konuşması tatlı söz söyleyen papağan gibidir.

⁴⁴ Anlayış ve sanatın engin denizinin eşsiz incisi, yetim kaldığı zaman iyi ve kötüyü ayırt ettikten sonra: İlim öğren, zira ilim ehli için bir süstür, / her bir övgü ve sena için de şeref ve unvandır. / Her gün fazlasıyla ilimden istifade edenlerden ol / ve faydalar denizlerinde yüz. öğüdünden payına düşeni alıp bilgi ve sanat süsünün erdemlerini kazanmaya gayret etti ve güzel, az bulunan şeyleri tamamlayıp çok fazla çalıştı.

genel olarak metnin bütünü içerisinde metnin anlamını tamamlayan bir yapı içerisinde verildiği görülmektedir. Şiirlerin bir kısmı cümlenin yapısı iken bir kısmı ise kendinden önceki ve sonraki cümlede anlatılanlarla anlamca aynı doğrultudadır.

Sonuç

17. yy.da yazılıp Sultan İbrahim'e sunulan eser bu yüzyılda yazılan tek Süleymân-nâme'dir. Olayların 25 başlık altında birbirinden ayrıldığı Kanûnî dönemindeki savaşlar, fetihler ve Kanûnî'nin ölümünün anlatıldığı eserde vezirlerin ve müderrislerin hayat hikayeleri de verilmiştir. Eserin son bölümünde 46 âlimin hayatı ele alınmış ve bunlar da birbirlerinden başlıklar ile ayrılmıştır. Başlıkların ve biyografilerin sunuluşunda farklı özelliklerin tespit edildiği eserde biyografiler kısa, orta ve uzun biyografiler olmak üzere üç uzunlukta yazılmıştır. Biyografilerin üslup özellikleri açısından eserin tamamı ve kendi içinde farklı kullanım biçimleri görülmektedir. Biyografilerin üslubu incelenirken kullanılan başlıklar ve bölümler biyografilerin anlatım özelliklerine göre oluşturulmuştur Eserin tamamına göre daha sade bir dille yazıldığı (tetabu-izafatların öge sayısının azalması, seci ve sanatlı dil kullanımının azalması gibi) gözlenmiştir. Fakat biyografilerin anlatımında kendine özgü kullanımlar ve sanatsal ifade yolları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki özellikle Farsça tamlamaların sanat işlevini ortaya koymak için kullanılmasıdır. Eser hakkında "uzun, ağdalı, hoş giden cümlelerle, süslü nesir cümleleri ile sanatsal bir biçimde" oluşturulduğu yargıları bize göre tamlamaların edebî biçimlerde kullanımı ile ilgilidir. Buna göre tamlamalar edebî sanatları, söz ve ses sanatlarını aktarmak için kullanılırken, anlatılanlar estetik bir biçimde verme kaygısıyla ortaya konmuştur. Özellikle anlam ve ses sanatlarının iç içe geçtiği yerlerde ses sanatları anlamca oluşturulan atmosferi ses bakımından destekleyecek, kulağa hoş gelecek bir biçimde, oluşturulmuştur. Anlam sanatlarının en belirgin özelliği benzetme, tenasüp, telmih gibi sanatlar aracılığı ile anlatılmak istenen yargı, olay, durum hakkında bir sahne oluşturulmasıdır. Bu sahne ile anlatılanlar göz önünde canlandırarak biçimde okuyucuya aktarılır. Soyut kavramların somutlaştırılarak verildiği ve özellikle kişilerin doğum, meslek hayatları ve ölüm gibi bilgilerinin aktarıldığı yerlerde bu sahnelerin yoğunluğunun arttığı görülmüştür. İkinci anlatım özelliği ise şiirlerin kullanım özellikleridir. Şiirler eserin bu bölümünde üç farklı işlev ile kullanılmıştır. Birincisi, kişilerin ölümü şiirler ile verilmiştir. İkincisi, kişilerin karakter özellikleri, meslekleri ile ilgili bilgilerin şiire verilmesidir. Burada kişilerin olumlu özelliklerin vurgulanması, kişinin karakter ve mesleki özelliklerinin değerli olduğunun anlatılmasına amaçlanmaktadır. Üçüncü işlev ise şiirde verilmek istenen hayat dersinin kişiler tarafından uygulandığını göstermek içindir. Bu üslup özellikle uzun biyografilerde yoğunlaşmaktadır. Buna göre Süleymân-nâme'nin ulemâ biyografilerini anlatan bölümünün kendi içinde farklı anlatım özellikleri ortaya çıkmaktadır. Eserin diğer bölümlerden farklı anlatım özellikleri olduğu gibi kendi içinde de farklı üslup özellikleri kullanılmıştır. Buradan eser bağlamında bir eserin farklı anlatım teknikleri ile yazılabileceği ve üslup değerlendirmelerinde sade, orta, süslü gibi yargıların veya uzun tamlamalar, ağdalı bir dil, sanatkarane bir üslup kullanılmıştır, gibi yargıların genel tabirler olup eserin anlatım özelliği ile ilgili doğru bir yaklaşım olmadığı düşünülmektedir. Her eser tek başına, bütün olarak orijinal bir yaratım olduğu için bunların kendine ait anlatım özellikleri bulunmaktadır. Bu anlatım

özelliklerinin teker teker ortaya konması ve bunların dönemin ve diğer eserlerin üslubundan ayrılan ve benzeşen yönlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Uzun ve nesillerin yapacağı bir çalışmanın ilk ayağı ise üslup değerlendirmelerinde eseri esas alıp ondaki üslup araçlarının ne işe yaradığını ortaya koymak olmalıdır.

Kaynaklar

- Ahmet Refik (2013). *Alimler ve sanatkarlar*. Der. M. Necip Yılmaz, Büyüyen Ay.
- Aksoyak, İ. H. (2010). Eski Türk edebiyatında nesir üzerine bazı belirlemeler. Aynur, Hatice (ed.) Nesrin inşâsı (s.58, 59). Turkuaz Yayınları.
- Babinger F. (1978). Abdülazîz Efendi. *İA I*, s. 64-65.
- Babinger F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*. Çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir. (1333). *Osmanlı müellifleri III*. Matbaa-i Âmire s. 121.
- İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman (2001). *Tuhfe-i Nâilî II*. Haz: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, s. 673.
- İz, F.. (1996). Eski Türk edebiyatında nesir. Akçağ Yayınları.
- Karaçelebi-zâde Abdülazîz. (1248). Süleymân-nâme. Bulak Matbaası.
- Kâtip Çelebi. (2007). Keşfü'z-zünûn. çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaya, N. (2001). Karaçelebizade Abdülazîz Efendi. *TDVİA 24*, s.381-383.
- Kaya, N. (2003). Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli tahlil, metin. TTK Yayınevi.
- Kur'an-ı Kerim 3.0. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî I*. Akt: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 99.
- Özgül, İ. (2010). Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr adlı eseri (1299?-1648) tahlil ve metin. Tez no: (263959) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı tarih terimleri ve deyimleri sözlüğü. MEB Yayınları.
- Tietze, A. (2010). Gelibolulu Âli'nin düzyazı biçemi. Aynur, Hatice (ed.) Nesrin inşâsı (s. 195). Turkuaz Yayınları.

- Ünver, İ. (1993). Çevriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. Türkoloji Dergisi XI (1), s.51-89.
- Yıldırım, N. (2005). Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Zafer-nâme adlı eseri (Tarihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad) tahlil ve metin. Tez no: (188588) [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

EK:

Kısa biyografiye örnek⁴⁵:

42. biyografi (s. 229)

ve minhum el-‘âlimü'l-müteverri‘ mevlânâ ‘Alâ‘ü'd-dîn ‘Ali bin eş-şeyhü'l-‘ârif-i bi’llâh ‘Abdu’r-rahîm el-Mü’eyyedî: Mevlânâ-yı merķûm pāye-i pesîn-i istifāza vü istifâdeden rütbe-i ‘aliyye-i ifāza vü ifādeye i‘tilâ idüp beyn-i ‘ulemâ‘-i‘r-rûm bālâ-nişîn-i mesned-i fazîlet olduğdan şoñra Dimetoka‘da Oruç Paşa ve İstanbul‘da el-hâcc Hasan-zâde ve Dāvūd Paşa ve Edrine‘de Halebiyye ve Hâzret-i Ebî Eyyüb Enşârî ve Şahñ medreselerinde müderris olup erbâb-ı istifāde ol şem‘-i bezm-ārây-ı ifâdeden iş‘âl-i fetûle-i iştiğāl iderken sene erba‘a ve erba‘ın ve tis‘a-mi‘ede (944) ‘uķdetü‘r-re‘-s-i şurûf-ı dehr-i pür-kahr serî‘ü‘-s-seyr-i hayâta perde-keş-i inkişâf oldı.

Orta uzunlukta biyografiye örnek:

32. biyografi (s. 224)

ve minhum el-‘âlimü'l-emced ve‘l-bâri‘u‘l-evħad el-mevlâ Meħemmed bin Meħemmed el-muştehir bi-‘Arab-zâde: Mevlânâ-yı merķûm dest-yârî-i himmet-i erbâb-ı ma‘ârif ü ‘ulûm ile ruħsâre-tırâz-ı muħaddere-i mantûķ u mefhûm olup dânişverân-ı ‘aşr ol nâdire-i âfâķun kıbâle-i iķbâlini imzâ-yı taķarrur u istiħķâķ ile mümzâ itdükden şoñra H‘âce Hayrû‘d-dîn Efendi‘den mülâzım olup az müddetde Küçük Çekmece‘de ‘Abdü‘-selâm ve Kabluca ve Maħmûd Paşa ve Üsküdâr‘da Mihr ü Mâh Sultân ve Şahñ medreselerinde nazâret-baħş-ı riyâz-ı tedrîs oldı. Lâ-cerem bu gûne sür‘at-i hareket dâyire-i edebden taşra vaz‘-ı ķademe sebab olup hilâf-ı ‘âde Şeyhü‘l-islâm Ebü‘-su‘üd Efendi‘nüñ dânişmendlerinden biri [S-113b]⁴⁶ Şahñ medresesinden nâmzed-i ħidmet i‘âde eyledi. Bu kâr-ı ‘âķıbet-i mezmûm Ebü‘-su‘üd Efendi‘nüñ ma‘lûmı olıcaķ dergâh-ı sa‘âdet-destgâha ref‘-i ruķ‘a-i şikâyet idüp ta‘yîn-i ‘allâme-i ħâme-i râst-güyları üzere ba‘de‘l-‘azl ol şadr-nişîn-i meclis-i ‘ilm ü fazl ‘ale‘r-ru‘ûsi‘l-işhâd divân-ı hümâyunda ta‘zîr olınup ba‘dehu nefy olındı. Ol yegâne-i rûzgâr evc-i ‘izzetden ħâzîz-i mezellele sâķıt ve kevkeb-i baħtı hâbit olıcaķ ĝonceveş dil-teng ve mir‘ât-ı ħâķırî pür-jeng olup nâ-çâr maħmiyye-i Burusa‘da tarĥ-ı bisât-ı ârâm u ķarâr eyledi iki sene ĝuşe-i miħnet ü elemde ĝuşe-i derd ü ĝam ile ķanâ‘at-güzîn olduğdan şoñra

Şi‘r:

Ve li‘n-necmi min-ba‘di‘r-rucü‘u istiķâmetun

⁴⁵ Biyografileri çeviriyazıya aktarıırken İsmail Ünver’in “Çeviriyazıda Yazım Birliğı Üzerine Öneriler” adlı makalesi esas alınmıştır.

⁴⁶ Eser varak biçiminde numaralandırılmıştır.

Ve li şemsi min-ba‘di’l-ğurüb tülū‘un⁴⁷ fehvāsınca kevkeb-i ikbāli ufq-ı cāh u celālden tālī‘ olup tekrar Şahn ve Süleymāniyye medreselerinde pertev-i hūrşid-i terbiyetleri ile niçe zerre-i bī-vücūd ta‘ ayyūn ü zuhūr buldı. Ba‘ dehu sene tis‘a ve sittin ve tis‘a-mi‘ede (969) sükkān-ı ‘azimeti ol ribā‘-ı ‘āmireden şavb-ı Kāhire’ye imāle idüp Rodos ve İskenderiyye beyninde ğavta-ğ‘ār-ı lücce-i nā-ka‘r-yāb-ı deryā-yı rahmet oldı. Haqqā ki mevlānā-yı merķūm ser-rişte-i taşarruf-ı kişver-i ‘ulūm müselleme-i dest-i istiḥkākı olan efāzil-i Rūm’dan olup beyne’l-emvālī şeref-i fażl ü kemāl ihrāz itmiş idi. Tefsīr-i Beyzāvī ve Hidāye ve ‘İnāye ve Fetḥ-i Qādir ve Şadrū’ş-şerī‘a ve Şerḥ-i Miftāḥ ve Muṭavvele olan ta‘likāt ol zāt-ı fezāyil-simātuñ ne güne mālīk-i dest-māye-i ‘ilm ü ‘irfān idüğine kavī bürhāndur.

Uzun biyografiye örnek:

4. biyografi (s. 201)

ve minhum el-‘ālimü’l-‘allāme ve’l-fāzilu’l-fehhāme ‘Alā’ü’d-dīn ‘Alī bin Aḥmed bin Meḥemmed el-Cemālī: Mevlānā-yı merķūm güzide-i mevālī-i Rūm Monla Hüsrev ḥazretlerinüñ naḥl-i berūmend-i fezāyil-i efāzil-ı pesendinden iktitāf-ı şimār-ı ‘ulūm idüp tār u pūd-ı kumāş-i isti‘dādı ol mu‘allim-i destgāh-ı ma‘ārifüñ dest-i himmeti ile tāfte ve bu māh-ı evc-i kemāl ol mihr-i sipihr-i fażl u efdālden terbiyet-yāfte olmışdur. Kāmet-i bā-istikāmetleri ḥil‘at-i girān-behā-yı fażilet ile zīb ü zīnet bulıcaḳ Sultāniyye-i Bursa’da mübaşir-i ḥidmet-i tedrīs olan Mevlānā Muşliḥü’d-dīn kendü kerīmesini anlara tezvīc ve ḥidmet-i i‘ādeden mülāzım itmek ile ṭarīḳ-i ‘ilmi tervīc idüp ba‘ dehu yevmī otuz aḳça vazīfe ile Edrine’de Ḥaceriyye medresesi oldılar. Taḳdīr-i sübhānī ile Meḥemmed Paşa-yı Qaramanī mesned-i vezārete i‘tilā idicek ol ‘aşr vüzerāsından Sinān Paşa ile mevlānā-yı mezbūr beynlerinde olan maḥabbet ü vifāḳ ve vezīrin miyānında olan ‘adāvet ü şikāḳ medresesini tebdil ve vazīfeyi taḳlile sebep olup yevmī yigirmi beş aḳçe ile bir aḫer medreseye ba‘ dehu yigirmi aḳça ile medrese-i uḫrāya tebdil idüp zu‘m-ı fāsıdince ihānet ü tezlil ile lā-cerem ol zū-fünūn-‘ālim be-ḥükm-i beşeriyet terk-i merāsım-i cebe vü destār ve Şeyḫ Vefā-zāde Muştafā Çelebi ḥazretleri āstānesinde ḥırka vü külāh ihtiyār idüp güşe-i istiğnāya çekildi. Tā ki Ebū’l-fütūḥ ve’l-megāzī Sultān Meḥemmed Ḥan ğazī terk-i mülk-i mecāzī idüp ḥākān-ı sa‘id Sultān Bāyezīd mesned-i zer-keş-i müttekā-yı saltānata cülūs eyledi. Bir gice zīnet-serāy-ı ‘ālem-i ru’yāda mevlānā-yı merķūm timsālī başarı-ı başiret-i sultāniyye ‘arz olunup bu şüretüñ şāḫibi mevlānā’ Alā’ü’d-dīn ‘Alī Cemālī manzūr-ı nazar-ı ‘ālī olmaḳ lazımdur, diyü işāret olinmaḳın şehinşāh-ı dil-āğāḥ ḥazretleri ḥ‘ābdan bidār olıcaḳ ol ismüñ müsemmasını taḫḳiḳden soñra cümle vüzerāyı mevlānā-yı mezbūr ḥücre-i dervişānesine irsāl idüp serāy-ı sürūr-efzāya teşrif-i kudūmlarını istid‘ā buyurdılar. Rağbet-i terk-i dünyā ve ihtiyār-ı inzivā is‘āf-ı mültemese mānī‘ olup nihāyet yevmī otuz aḳça vazīfe ile Amāsiyye’de mübaşir-i ḥidmet-i iftā olmaḳa şüret-i rızā gösterdiler. Ba‘ dehu be-ḥükm-i iktizā-yı rızā Murādiyye-i Bursa ve İznīḳ ve Sultāniyye-i Bursa’da ol ser-ḥ‘ān-ı fażl u ‘irfān bezl-i nevāl-i ‘ilm ü kemāl idüp [S-

⁴⁷ Yıldızın dönmesinden sonra istikamet ve doğruluk hakkı vardır. Güneşin de batmasından sonra doğma hakkı vardır.

102b] Amasiyye'de medrese-i cedîde-i Bâyezîdiyye karîn-i itmâm olduğda ol zât-ı melekîyyu's-şifâta tevcîh buyurılıp ba'de zamân medâris-i şemândan birine nakl ile terfî-i şân olındı. Şüret-i imtişâl-i fermân-ı ve etimmuvu'l-hacce ve'l'umrete li'llâhi⁴⁸ mir'ât-ı dil-âgâhlarına mün'akis olmağın ishkât-ı farîza-i hacc için sene şemân ve tis'amî'ede (908) miyân-ı câna ihrâm-bend-i 'azîmet olup ma'îyye-i tevcîhi veche-i ümmü'l-kurâya tevcîh eyledi. Ol sene şeyhü'l-islâm Mevlâna Hamîdü'd-dîn bin Efdalü'd-dîn 'âzim-i dârü's-selâm olup şadr-ı 'âlî-kadr-i iftâ fermân-fermâdan hâlî olıcağ yevmî yüz aqça vazîfe ile mevlânâ-yı merķūm-cenâblarına nâm-zed olup kudūm-ı şeref-lüzūmları mâye-i behcet-i diyâr-ı Rūm olunca şahñ müderrisleri ol fâzıl-ı 'adîmü'l-medânîye nâyib-i menâb olmağ bābında fermân-ı mütehattimü'l-iz'ân-ı sulţānî şeref-sudūr buldı. Dārü's-salţanatı's-seniyye Kōnstantîniyye-i maħmiyyede meşihat-ı İslâmiyye mesnedinde murabba'-nişin olan 'ulemā'-i dîn cenâblarına şart u ta'yin olınan medrese-i şerife-i Bâyezîdiyye hilye-i itmâm ile zînet ü zîb-i tām bulıcağ yevmî elli aqça vazîfe ile ibtidâ ol 'âlem-i rabbāniyye erzānî buyurılıp hengām-ı salţanat-ı Süleymân Hānî'de vazîfelerine elli aqça dağı terakki olındı. Muhtārātü's-sayil nām kitāb ol taħrîr-i fezāyil-intisābuñ reşha-i kalem-i sūtūde-raķamıdır. El-haķķ mevlânâ-yı merķūm taraf-ı fetvā vü taķvāyî cāmî' ve umūr-ı dünyeviyyede şey'-i yesir ile kānî' olup mir'ât-ı dil-i bî-gılleri jeng-i tekellūf ü taşallufdan 'ārî ve her emrde menhec-i müstaķim-i şer'-i kavim üzere cārî idi. Vazî' ü şerîfi tevķirde tesviye ve 'arz-ı hacet idenleri bay-ı tarîk-i kân-ı tatyib ü tesliye idüp hattā müstefiler hārhar-ı intizār ile āzürde olmasunlar, diyü kitāb-hāneleri revzenesinden idlā'-i zenbil itmişler idi. Müstefiler şüret-i fetvāyî ol zenbile ilkā idüp zencir-i 'adlāsā taħrik itdüklerinde bi'z-zāt yed-i mü'eyyedleri ile zenbili çeküp fi'l-hāl cevāb-ı bā-şavāb terķim ve bî-mezd ü ücret yine zenbil vesātātıyla şahibine teslim iderler idi. Maṭraḥ-ı eşi'a-i hürşid-i tecelliyāt-ı ilāhiyye olan nüzhet-serāy-ı dil-i bî-gılleri leme'at-ı āftāb-ı feyz-i aķdesden müstefiz olup hāne-i kalb-i pākleri envār-ı müşāhedāt birle tābnāk olmağın ol 'ārif-i ma'ārif-i rabbāniyye ve mażhar-ı cezebāt-ı rahmāniyye ḥazretlerinüñ hemvāre gül-şeni ümîd ü recālarına qabul vezān olup hemişe kemān-ı niyāzdan güşād bulan sehm-i şāyib-i du'āları hedef-i icābete işābet ider idi. Mervîdür ki mu'āşırlarından Hamîdî Mevlânâ Kāra Seydî teķāzā-yı nefsi bed ile Mevlânâ-yı merķūma ḥased idüp dest-yārî-i himmet-i [S-103a] meşşātā-yı kilk-i şehhārları ile zînet-yāfte olan birkaç şuver-i fetāvā-yı şer'iyyeyi kuşūr-ı fehm ve noķşān-ı şu'urdan hāl-i isnād-ı fesādî ile dāğdār idüp divān-ı sipihr-eyvāna irsāl eyledi. Kāra Seydî'den bu güne vaz'-ı nā-münāsib sudūri mezbūruñ ma'lūmı olıcağ mizāb-ı çeşminden ķatarāt-ı tiz-āb-ı gāyret rîzān idüp mu'teberāt-ı kütüb-i fıķhiyyeden taşhîh-i nukūl ile ol şüretlerden ḥicāb-ı ihticābı ref itdükden soñra ekber-i evlād-ı emcādı Mevlânâ Meḥemmed Şāh'a ḥiṭāb idüp bi-luṭfihi te'ālā hacc-ı mebrūr müyessser olduğda rüy-ı ümidimize ebvāb-ı mükāşefāt güşāde olup cezebāt u ḥamāniyye ile üns ḥāşıl olmuşdur. Ser-çeşme-i ḥāṭırımızı ḥas u ḥār-ı sitem ü āzār ile ta'bir idenler cām-ı zindegāniden āb-ı nāb-ı temettu' nüş idemezler. Hālā şîşe-i 'ırzımızı seng-i ğaraż ile kesre sâ'i olan Kāra Seydî'nüñ mücāzāt-ı sū'-i zā'ifi ḥazret-i cebbār u müntakime ḥavāle eyledüm, diyü buyurdılar. Üçüncü günde āşār-ı inkisār-ı ḥāṭırları zāhir olup Kāraseydî fücceten fevt oldı. Sulţān Selim Hān-ı 'illiyin-mekān ḥazretlerinüñ eyyām-ı salţanat-ı kāhirelerinde tehevür ü ğazab

⁴⁸ Hac ve umreyi Allah için tamamlayın. (Bakara 2/198)

istilâsıyla hilâf-ı fermûde-i rabb ba'zı umûr zuhûr itmek ihtimâl oldukça mevlânâ-yı mezbûr nehy-i münker kaşdıyla elmâs-ı ser-tîz-i zebâna âb u tâb-ı tekellüm virüp ol şehryâr-ı Cem-cenâba telh-âb-ı kahr u 'itâb işrâb iderler idi. Ammâ çünki ol şâh-baz-ı hümâ-pervâz evc-i takvâ vü diyânet hergiz cife-i dünyâya sâye-endâz olmayup dâmen-i 'işmeti âlâyiş-i iğrâz-ı fâsideden pâk itdüğü mir'ât-i tâbnâk-i bâl-i şafâ-me'âl-i sultâniye mün'akis idi. Âyine-i kalblerinde şüret-i renciş ü teğayyür müşâhede olunmayup belki bâ' iş-i terakkî vü izdiyâd-ı râtibe-i in'âmı olur idi. Pirâye-bahş-ı şafahât-ı şakâyıķ-ı nu'mâniyye olan vâkı'a muţâbıķ ba'zı ahvâl-i hüceste-me'âlî müdde'âya güvâh-ı şâdıķdur. Hattâ bir def'a mutaşarrıf oldukları manşib-ı celilü's-şân-ı fetvâya kâdî-askerlik rütbe-i vâlâsını daķı zamm ü ilhâķ buyurup istiħkâķlar üzere ri'âyet ü ikrâm emrinde ihtimâm buyurdılar. Lâkin 'ale'z-zât-i mu'allâ cenâb-ı şadr-ı şadârete i'tilâdan ictinâb idüp müddetü'l-'ömrinden lafz-ı hikmet şâdır olmamaķ üzere beyni ve beynu'llâh bir 'ahd sebķ itmişdür. Hâşâ ki ruhsâre-i nâme-i 'amâlümi gerd-i naķz-ı 'ahd ile âlûde eyleyem, diyüp kabûlden sûret-i istiğnâ gösterdi. Netice-i kelâm niçe müddetden berü mâder-i eyyâmdan anlara mu'âdil bir vücûd tevellüd idüp pirâye-bahş-ı gevhare-i şühûd oldıģı meşhûd-ı dîde-i enâm olmamışdur.

Mısrâ' :

[S-103b] İinne'z-zemâne li mişlihi lebehiylü⁴⁹

Sene işneyn ve şelâşin ve tis'a-mi'ede (932) rûh-ı pür-fütühları muķa'ad-ı şıdķa hırâm idüp cesed-i muţahherleri Zeyrek câmi'i ķurbında olan mu'allim-hâne hâne haţîresinde defîn-i zîr-i zemîn oldı.

⁴⁹ Zaman kendisi gibi olanlara cimridir.